

Par Kurzemes provinces muzeja ornitoloģisko kolekciju

RUSLANS MATROZIS,
matruslv@inbox.lv

1815. gadā Jelgavā izveidotā vācu Kurzemes literatūras un mākslas biedrība (*Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst*, turpmāk – KLMB) 1818. gadā nolēma dibināt Kurzemes provinces muzeju (turpmāk – KPM), lai uzkrātu to, kas Kurzēmē agrāk un tobrīd radīts mākslas un zinātnes jomā, apkopotu un izliktu publiskajai aplūkošanai visu šīs zemes pilsonisko, garīgo un fizisko dzīvi. Jaundibinātais muzejs sāka vākt mākslas, arheoloģiskās, etnogrāfiskās, kā arī dabas vēstures kolekcijas. Šajā pārskatā tiek aplūkoti tieši putnu kolekcijas tapšanas vēsture un atzīmēti vērtīgākie eksponāti, jo viens no šīs publikācijas mērķiem ir apkopot un publicēt pēc iespējas pilnīgāku informāciju par retu sugu un citādi unikālu putnu iegūšanas apstākļiem, tāpēc ka daudzās 19. un 20. gadsimta publikācijās šādu putnu iegūšanas dati nereti ir nepilnīgi vai pat ar pretrunīgu informāciju.¹

Ornitoloģiskās kolekcijas veidošanas vēsture un atbildīgās personas

1818. gada 6. augustā pie KLMB tika nodibināts muzejs, kurā vēsturnieks un kolekcionārs barons Johans fon Reke (*Johann Friedrich von Recke*, 1746–1846) nodeva savu privāto

dokumentu un manuskriptu kolekciju. Viņu ievēlēja par muzeja pirmo direktoru, bet krājuma kārtošana un papildināšanai pieaicināja divus fondu glabātājus (*Konservator*). Viens no tiem bija vietējais ārsts Johans Lihtenšteins (*Johann Lichtenstein*, 1787–1848), kurš uzņēmās rūpes par dabaszinātnisko kolekciju. Sākumā krājums aizņēma divas telpas grāmattirgotāja Johana Stefenhāgena (*Johann Martin Peters-Steffenhagen*, 1766–1838) spiestuves namā (Kanulējēju (*Kanngiezer*) ielā 20), ar kuru tika noslēgts telpu īres līgums. Muzeja krājums ātri pieauga, un jau 1820. gadā pēc nelielas nama pārbūves biedrībai piešķīra piecas telpas, vienā no tām iekārtojot dabas vēstures kabinetu. 1827. gadā muzeju nosauca par Kurzemes provinces muzeju (*Kurländische Provinzialmuseum*). Ar laiku, kolekciju apjomam ievērojami pieaugot, tika noslēgts cits līgums ar nama īpašnieku, kas uzbūvēja mājai otru stāvu un nodeva

jaunas telpas KPM lietošanā. Pēc pusgadsimta – 1898. gadā – muzeja krājums pārvietots uz pirmo speciāli muzeja vajadzībām uzbūvēto ēku Latvijā – divstāvu ēku bijušajā Stallplacī (netālu no tagadējā J. Čakstes bulvāra); dabaszinātniskā ekspozīcija atradusies pirmajā stāvā. Muzeja krājumu varēja apskatīt KLMB biedri, bet citai publikai tas tika atvērts parasti tikai uz dažām stundām svētdienās.

Jau no pirmsākumiem ornitoloģiskā kolekcija tika papildināta ar biedru un citu interesentu dāvinājumiem, visai retos gadījumos vērtīgus eksponātus pirka. Aicinājumi papildināt muzeja krājumu publicēti plašsaziņas līdzekļos, arī latviešu valodā, piemēram, 1822. gadā “*Latviešu Avīzēs*” nodrukāts šāds aicinājums: “*Ja kāds no mums šādu savādu lietu atrod jeb savādu putnu nošauj, tad ar pateicību preti ņems, ja to uz glabāšanu grib nodot, un tā devēja vārds pie ikkatras*

Kurzemes provinces muzeja ēka kopš 1898. gada. Pastkarte, 20. gs. sākums, no R. Matroža arhīva.

¹ Piemēram, samērā daudz šādu kļūdu un neprecizitāšu attiecībā uz vēsturiskajiem putnu novērojumiem var atrast 1983. gadā Rīgā izdotajā faunistiskajā pārskatā par Latvijas putniem (Виксне 1983). Tas izskaidrojams ar tā laika samēro vājo zināšanu līmeni par vēsturisko ornitoloģisko literatūru, kā arī daudzu sugu aprakstos iesaistīto autoru pieļautajām neuzmanības kļūdām, reti sastopamajiem putniem norādot nepareizu informāciju (datumus un vietas).

savādas lietas uz labu pieminēšanu tiek pierakstīts.”² Norādīts, ka putnu izbāžņi glabāti zem stikla: “.. putni un meža zvēri, ko savādi iztaisa un iekš glāzes lādēm it kā dzīvus glabā.”³ Atšķirībā no citām pieminētām muzeja kolekcijas priekšmetu grupām putni lielākoties dāvināti muzeja vajadzībām nesagatavotā veidā, tāpēc tie bija jāizbāž, lai varētu izvietot apskatei stiklotajās vitrinās. Retāk dāvināja jau izbāztus putnus, ādiņas un olas. Pirmais ornitoloģiskās kolekcijas glabātājs (1818.–1848. gadā) bija vietējais ārsts Johans Lihtenšteins, kurš 1809. gadā no Vācijas ieradās Kurzemē, no biedrības dibināšanas bija aktīvs zināšanu popularizētājs un līdz savai aiziešanai mūžībā rūpējās par ornitoloģiskās kolekcijas sakārtošanu un papildināšanu.⁴ Vēlākajos gados informācija par ornitoloģiskās kolekcijas glabātājiem ir fragmentāra: 1853. gadā minēts veterinārārsts Virzbickis (*Wiersbitzki*), kas bija atbildīgs par dabas vēstures kabineta kopšanu un ne tikai sakārtoja un izstādīja dažādu putnu olu kolekciju, bet arī papildināja to ar dažām jaunām olām, kā arī nomainīja dažus bojātus vietējo putnu eksemplārus ar jauniem. Vismaz no 1911. gada līdz 1929. gadam par ornitoloģisko kolekciju bija atbildīgs virsskolotājs un pamatskolas pārzinis Ādolfs Karlhofs (*Adolf Carlhoff*, 1863–1930), bet no 1930. gada – Teodors Bodnieks (*Theodor Bodneek*, 1883–?). Par periodu no 1910. gada līdz 1939. gadam trūkst publicētas informācijas attiecībā uz ornitoloģiskās kolekcijas papildinājumiem, jo KLMB pārskatos vairs npublicēja muzeja jaunieguvumu sarakstus.

Vēl jāatzīmē, ka jau vismaz uz 1909. gada decembri Kurzemē sastopamo putnu kolekcija KPM

krājumā bija visai pilnīga, par ko liecina Ā. Karlhofs publicētais Baltijas faunas mugurkaulnieku sugu saraksts, balstoties uz muzeja zooloģiskās kolekcijas krājumu, kur putniem norādītas 298 sugas/pasugas, katrai no norādītajām sugām atzīmējot sugu nosaukumus četrās valodās (latīņu, vācu, krievu un latviešu) (Carlhoff 1910). Domājams, ka šis saraksts sastādīts vien tādēļ, lai muzeja apmeklētāji varētu uzzināt izstādīto dzīvnieku nosaukumus citās valodās, jo, spriežot pēc 20. gs. 30. gadu vidū tapušajiem putnu ekspozīciju attēliem, nosaukumi tur bija norādīti tikai latīņu (zinātniskais nosaukums) un vācu valodā.

Ornitoloģiskās kolekcijas liktenis 20. gadsimtā

KPM veiksmīgi pārdzīvoja Pirmo pasaules karu un Brīvības cīņu laiku (1914–1920), kolekcijas un muzeja ēka palika neskartas. Tomēr šajā periodā no Latvijas izceļoja daudz vācbaltiešu un līdz ar to samazinājās KLMB biedru skaits un pasliktinājās KPM finansiālā situācija, jo šīs vācu biedrības paspārnē esošā muzeja darbību nodrošināja galvenokārt biedru naudas un turīgu vācbaltiešu finansiālais atbalsts, kas pēc kara gados ievērojami saruka. Nodibinoties Latvijas Republikai, vācbaltieši pakāpeniski zaudēja savu privilēģēto stāvokli sabiedrībā. Tas negatīvi ietekmēja arī KPM darbību, un rezultātā ilgstoši netika risināta muzeja priekšmetu saglabāšanas problēma. Piemēram, 1926. gadā KPM stāvoklis raksturots šādi: “*Ļoti bagāti vietējā flora un fauna pārstāvēta Kurzemes provinces muzejā (Jelgavā), bet muzejs stipri nolaists un kolekcija palēnām iet bojā, jo daži priekšmeti jau pilnīgi pārklāti pelējumiem*” (Anonīms 1926). Skolu muzeja direktors Jānis Siliņš (1883–1960) par šo muzeju raksta: “*Muzejs atvērts svētdienās no plkst. 10 līdz 14 dienā. Līdzekļu trūkuma dēļ minētais muzejs tagad vārda pilnā ziņā iet bojā, jo vācu organizācijai, kurai muzejs pieder, nav līdzekļu tā uzturēšanai. Ar tiem 20 latiem, kurus tas ieņem mēnesī svētdienās no apmek-*

KPM glabātāja Ādolfa Karlhofs 1910. gadā publicētā muzeja krājumā esošo mugurkaulnieku sugu/pasugu saraksta vāks. No R. Matroža bibliotēkas.

lētājiem, nekādā ziņā nav iespējams to uzturēt” (Siliņš 1929). Par muzeja eksponātiem līdzīgas ziņas sniedz arī mākslas teorētiķis Visvaldis Peņģerots (1897–1938), kas norāda: “*Priekšmeti novietoti juku jukām. Zīmites, kas kādreiz bijušas pie katra priekšmeta, no dažiem nokritušas, bet citas piestiprinātas pie citiem priekšmetiem. [...] Bet līdzās šādiem priekšmetiem ir arī tādi, kuriem nav nedz numura, nedz zīmites, nedz tie arī vispār ievesti katalogā. Bet ir arī tādi, kas katalogā minēti, bet muzejā vairs neatrodas*” (Peņģerots 1930). Neskatoties uz KPM īpašnieku tiesībām pārvaldīt muzeja krājuma vērtības pēc savas gribas un uzskatiem, tomēr nepienācīgās rūpes par krājuma saglabāšanu pamudināja Latvijas pārvaldes institūciju ierēdņus rīkoties, lai saglabātu Latvijas vēsturei svarīgu krājumu. Par arhīva glabāšanas noteikumu neievērošanu 1935. gadā Latvijas valdība konfiscēja KPM krājumu un Valsts arhīvam nodeva KLMB un KPM arhīvu kolekcijas, kā arī vēlāk tika likti šķēršļi biedrības pārreģistrācijai.

Vēl jāatzīmē, ka kopš 1929. gada kā KPM latviskā alternatīvā Jelgavā neilgu laiku darbojās Zemgales vēstures un mākslas muzejs, kuru uzturēja

² Anonīms 1822. Jelgavā. *Latviešu Avīzes*, Nr. 9 (02.03.1822.): 1.

³ Anonīms 1825. No Jelgavas. *Latviešu Avīzes*, Nr. 21 (24.05.1825.): 1.

⁴ Interese par dzīvniekiem Johanam bija jau kopš bērnības, jo viņa vecākais brālis Heinrihs Lihtenšteins (*Martin Heinrich Carl Lichtenstein*, 1780–1857) bija ievērojams ārsts, zooloģis, botāniķis un ceļotājs, kurš jaunības gados bija pētījis dienvidu Āfrikas dabu un kolekcionēja dzīvniekus. Kopš 1811. gada strādājis par zooloģijas profesoru Berlīnes Universitātē, kopš 1813. gada – par Berlīnes zooloģijas muzeja direktoru, viens no Berlīnes zooloģiskā dārza dibinātājiem 1841. gadā. Jāatzīmē, ka 1829. gadā viņš tika ievēlēts par KLPM goda biedru.

KPM ornitoloģiskā ekspozīcija ap 1936. gadu. Šis attēls publicēts arī KPM ceļvedī (Bläsing 1937).
© Herdera institūts Marburgā, Nr. 174237.

Jelgavas latviešu biedrība, daļēji finansēja valsts un vietējā pašvaldība; tajā arī bija neliela dabaszinātniskā nodaļa ar putnu kolekciju. Par to liecina 1933. gadā uz desmit gadiem noslēgtais līgums ar vietējo taksidermistu⁵ Vladimiru Motorinu putnu izbāžņu izgatavošanā; viņš apsoliya sagādāt katru mēnesi vienu putnu grupu.⁶ Zināms, ka viņš šim muzejam nodevis pilnīgi albinu bezdelīgu.⁷ Pēc 1937. gada muzeja kolekcijas tika sadalītas citiem krājumiem, par putnu kolekcijas apjomu un likteni ziņas sameklēt neizdevās.

1939. gadā sākās vācbaltu iedzīvotāju piespiedu repatriācija un sabiedrisko institūciju likvidēšana. Pēc repatriācijas līguma noteikumiem, vācbaltiešiem atļāva izvest visus muzeju priekšmetus, kuriem nebija saistības ar Latvijas teritoriju, vēsturi un kultūru, tāpēc no KPM izvesti daudzi mākslas darbi, arheoloģiskās kolekcijas, apjomīga bibliotēka, bet dabas vēstures priekšmeti tika sadalīti starp Jelgavas Lauksaimniecības akadēmiju un Latvijas Universitāti.⁸ Zināms, ka padomju okupācijas periodā 1941. gada 20. janvārī zooloģiskās kolekcijas no bijušā KPM nogādāja uz Latvijas Valsts universitātes Sistēmiskās zooloģijas muzeju Rīgā, kopskaitā ap 750 vienībām (pirmo reizi par to informācija publicēta tikai pēc pusgadsimta: Piterāns 1994).⁹ Vācu okupācijas gados muzejs īslaicīgi atjaunoja darbību, piemēram, 1943. gada novembrī svinēta KPM dibināšanas 125. gadadiena ar speciāli sarīkotu izstādi, kurai daļa priekšmetu atkal atgriezta muzeja ēkā (par zooloģiskajām kolekcijām šajā izstādē ziņu nav). Diemžēl 1944. gada vasaras

kaujās Jelgavas pilsēta tika pamatīgi nopostīta Sarkanās armijas uzbrukumā (intensīvā bombardēšanā) un tika sagrauta arī muzeja ēka ar tajā palikušajām kolekcijām. Visticamāk, zooloģiskie eksemplāri palikuši Rīgā un 1944. gadā, izvērtējot Rīgas sagraušanas risku, tie tika paslēpti Salas pagastā (domājams, “Dambjos”, kur tika noglabāts arī Latvijas Ornitoloģijas centrālais arhīvs; par to vairāk: Matrozis 2025), kur putnu izbāžņu glabāšana neatbilstošos apstākļos (siena šķūnī) neapšaubāmi varēja atstāt visai negatīvu ietekmi, kaut gan drošu dokumentu par šo faktu šī pārskata autora rīcībā nav. Jāatzīmē, ka dažādu KPM kolekciju likteņi joprojām nav profesionālu vēsturnieku padziļināti pētīti, tāpēc pastāv šādas neskaidrības.

Pēc Otrā pasaules kara Jelgavā atjaunota vietējā muzeja darbība, saņemta atpakaļ daļa no vēsturiskajām KPM kolekcijām, bet dabaszinātnisko nodaļu vairs neatjaunoja, tāpēc kādreizējais muzeja zooloģiskās kolekcijas palika Latvijas Valsts universitātes Bioloģijas fakultātē Rīgā (Alberta ielā 10), kur 1969. gadā publikai atvērts Zooloģijas muzejs, kurā vitrīnās eksponēti arī putnu eksemplāri no KPM krājuma. Vēl padomju gados veicot kolekciju pielāgošanu publikai atvērtā muzeja vajadzībām, daļa no vēsturiskajām etiķetēm tika nomainīta pret jaunām, kurās netika iekļauta pilna informācija vai tā norādīta kļūdaini. Droši vien negatīvu ietekmi uz izbāztajiem putniem varēja atstāt arī kolekcijas pārvietošana uz jaunu muzeja mītņi – ēku Kronvalda bulvārī 4, kur 1983. gadā ierīkoja muzeju un kur tas atrodas līdz mūsdienām (2009. gadā vēlreiz nomainot muzeja izvietojuma vietu šajā ēkā un par 30 % samazinot muzejam atvēlētās telpas). Īpaši jāatzīmē, ka muzeja kolekciju pārvaldnieku maiņas un pārvietošanas periodos pazaudēti KPM zooloģiskās kolekcijas katalogi (ienākošo eksponātu klades) ar pilnīgāku informāciju par katru kolekcijas eksemplāru, rezultātā uz daudziem putnu izbāžņiem ir atrodama vien uzlīme ar kataloga numerāciju (inventāra numuru), bet

nav iespējas iegūt pilnu informāciju. 2018. gadā pārstrukturēšanas rezultātā Latvijas Universitātes Zooloģijas muzejs mainīja nosaukumu uz Latvijas Universitātes muzeja (turpmāk – LUM) Zooloģijas kolekciju. Pēc 2019. gada veiktās revīzijas, no bijušā KPM saglabājušies 559 putni (Rudzīte u. c. 2019) – no apmēram 601 vienības jeb 93 % no 1941. gadā saņemtajiem eksemplāriem; no tiem vien nelielai daļai uz izbāžņu pamatnēm bija saglabājušās uzlīmes no KPM laikiem ar pilnīgāku informāciju par iegūšanas apstākļiem, ieguvēju un taksidermistu.

Publicētie avoti par ornitoloģisko kolekciju

Pamata avotu grupa par KPM dāvinātiem (retākos gadījumos pirktiem) putnu eksemplāriem ir KLMB biedru sanāksmju protokoli, kurus regulāri publicēja gan Jelgavas avīzēs, gan biedrības darbības pārskatos. No 1880. gada līdz 1892. gadam šajos pārskatos publicēti saņemto dabas vēstures priekšmetu kopsavilkumi par attiecīgo gadu. Cita avotu grupa ir vairāku autoru publicēti apkopojumi par Krievijas impērijas Austrumprovincu (Kurzemes, Vidzemes, Igaunijas) guberņu ornitofaunu, kuros viņi minēja konkrētus daudzus sugu novērojumus no KPM krājuma, gan ar pilnu iegūšanas vēsturi, gan norādot konkrētu sugu atrašanos muzejā, un tajos laikos tas bija pierādījums, ka suga sastopama konkrētajā guberņā (Seidlitz 1861; Russow 1880; Schweder 1881, 1894). Nav skaidrs, vai minētie autori paši apmeklējuši muzeju un pārbaudījuši sniegtās informācijas atbilstību (īpaši sugu noteikšanas pareizību) vai vien uzticējušies pa pastu atsūtītiem putnu eksponātu sarakstiem no KPM glabātājiem. Pēdējais līdzvērtīgais avots ir divu vācbaltu ornitologu sastādītais un publicētais Austrumbaltijas mugurkaulnieku saraksts, kurā norādīti konkrēti reti sastopamo sugu novērojumi no KPM krājuma, balstoties uz šī muzeja glabātāja T. Bodnieka sniegto rakstisko informāciju (ne vēlāk par 1928. gada novembri, kad pārskats

⁵ Līdz Otrajam pasaules karam Latvijā taksidermistus sauca par preparatoriem.

⁶ Anonīms 1933. Zemgales muzejs aug acīm redzot. *Jaunais Zemgālietis*, Nr. 112 (20.05.1933.). / Anonīms 1933. Jaunie putni Zemgales muzejā. *Jaunais Zemgālietis*, Nr. 118 (28.05.1933.).

⁷ Anonīms 1934. Albinisms putniem. *Daba un Zinātne* 3: 94.

⁸ Anonīms 1940. Vēsturisko senmantu pārvietošana. *Zemgales Balss*, Nr. 133 (15.06.1940.): 4.

⁹ No KPM pārņemto eksponātu saraksts ir saglabājies LU Sistēmiskās zooloģijas institūta Inventāra grāmatā (putni: no 58. līdz 71. lpp.), kuru šo rindu autors pārфотографējis 06.02.2008., bet tajā norādīta vien suga un eksemplāru skaits, turklāt daļai putnu, īpaši no tropu reģioniem, norādīta tikai ģints vai putnu grupas kopējais īpatņu skaits.

tika sagatavots) (Grosse, Transehe 1929). Ziņas par atsevišķiem reti sastopamo putnu novērojumiem no KPM krājuma snieguši arī citi putnu pētnieki (Lichtenstein 1829b; Büttner 1838, 1857; Goebel 1873; Stoll 1904, 1906 u. c.).

Mūsdienās par KPM ornitoloģiskās kolekcijas vēsturi un atsevišķiem putnu eksemplāriem publicēti vien gadījuma apskati (Matrozis 2014, 2019; Vintulis, Bergmanis 2018; Rudzīte u. c. 2019; Piterāns u. c. 2022), pārsvarā koncentrējoties uz tropisko putnu kolekcijas daļas revīzijas rezultātiem.

Apkopotās informācijas kopsavilkums

Lai varētu iespējami pilnīgi rekonstruēt visas muzeja ornitoloģiskās kolekcijas eksponātu sugu sastāvu, iegūšanas vēsturi un citas krājuma veidošanas nianšes, autors *MS Excel* tabulā ievadīja visu publicēto informāciju par šim muzejam dāvinātajiem putnu eksemplāriem no KLMB biedru sapulču protokoliem, darbības pārskatiem un citu pētnieku publikācijām, kā arī veica līdz mūsdienām saglabājušos atsevišķu (reti sastopamo) putnu eksemplāru apskati Latvijas Universitātes muzejā. Papildu informācija par vairāku KPM kolekcijā bijušo eksemplāru iegūšanas vēsturi, balstoties uz kolekcijas revīzijas laikā pievienotu etiķešu datu norakstiem, saņemta no bijušā LU Zooloģijas muzeja vadītāja Aivara Petriņa.

Ir jāsecina, ka jau vēsturiski daudzi muzeja krājumā saņemtie putnu eksemplāri **netika pienācīgi dokumentēti**, kā tas būtu bijis jādara, vācot zinātnisko kolekciju, tāpēc daļai no KPM krājuma putniem vispār nav iegūšanas vēstures (etiķešu vai ierakstu inventāra grāmatā) vai tā ir tikai daļēja (vai pretrunīga, spriežot pēc vairākos avotos norādītā). No pirmsākumiem publicētajos biedrības darbības pārskatos (biedru ikmēneša sanāksmju protokolos vai gada pārskatos) netika pilnīgi norādītas saņemtās sugas un citi apstākļi, norā-

dot vien personas, kuras papildināja ornitoloģisko kolekciju (sākotnēji to sauca par Ornitoloģijas kabinetu, Zooloģisko kabinetu vai Dabas vēstures kabinetu). Turklāt laika gaitā glabātāji regulāri mainīja izbāžņus pret jauniem labākā kvalitātē, nerespektējot daudzu unikālu eksemplāru vēsturi. Domājams, ka arī nepiemēroti izbāzto putnu glabāšanas apstākļi neveicināja vecāku eksemplāru ilglaicīgu saglabāšanos. Piemēram, 1870. gada jūlijā KPM apmeklēja Tērbatas Universitātes Zooloģijas kabineta profesionālais taksidermists un ornitologs Valeriāns Rusovs (*Valerian Russow*, 1842–1879), kurš publicētajās piezīmēs īpaši norādīja šo problēmu: “*Man bija ļoti interesanti iepazīties ar šo kolekciju (labāko mūsu provincēs, ja neņemam vērā eksemplāru vecumu un bojājumus). Daudzi unikāli paraugi un sugas ir īpaši vērtīgas, jo īpaši albīni. Tomēr viens apstāklis, kas liek kolekcijai daudz zaudēt savu vērtību, ir tas, ka nav informācijas par vietu, kur atrasti gandrīz visi putni. Vienīgi baidos, ka kolekcija drīz aizies bojā, jo gandrīz visi putni ir izņemti no iepriekš aizzi-mogotajām stikla kastēm un ievietoti stikla skapjos*” (Russow 1874). Tikai sākot ar 1875. gadu, ornitoloģiskās kolekcijas papildinājumi KLMB darbības krājumos aprakstīti detalizētāk, reizēm pat ar pilnu putna iegūšanas informāciju.

Kopskaitā tabulā tika iekļauti 664 ieraksti, kas satur informāciju par ne mazāk kā 1272 putnu eksemplāriem (neskaitot olas), no tiem ziņas par putnu iegūšanas laiku (dienu, mēnesi vai sezonu) ir tikai 156 putniem (12 %), tikai gads (balstoties uz putna saņemšanas laiku, izņemot saņemtas putnu kolekcijas) vēl 293 putniem, bet iegūšanas vieta norādīta 258 putniem (20 %). Turpmāk tekstā norādīti konkrēti īpatņu iegūšanas datumi vai minēts KLMB biedru sanāksmju datums, kurā sniegta rakstiska informācija par (ne)sen, periodā no iepriekšējās sapulces datuma, parasti starp sapulcēm bija viens mēnesis) dāvinātu eksemplāru. Par daudziem konkrētiem putnu īpatņiem publicētas ziņas vairākos

avotos, kas palīdzēja iegūt pilnīgāku informāciju par to iegūšanas vēsturi vai pretēji – iegūšanas datu “pa-zaudēšanu”, pārpublicējot ziņas no citiem avotiem. Neskatoties uz visai fragmentāro un vietām pretrunīgo informāciju, apkopotā informācija ļauj papildināt un precizēt reti sastopamo un citādi unikālo eksemplāru iegūšanas vēsturi.

Mācītāja Ādama Konradi izbāzto putnu kolekcija (1821)

Nepilnus trīs gadus pēc KPM nodibināšanas, 1821. gada 6. aprīlī, tika saņemts ļoti vērtīgs Ornitoloģiskā kabineta papildinājums no KLMB biedra luterāņu mācītāja Ādama Konradi (*Adam Conradi*, 1768–1830) – izbāzto Kurzemes putnu kolekcija ar aptuveni 150 sugām, kuru viņš veidojis vairāku gadu garumā.¹⁰ Par dāvinātāja ornitoloģiskajām aktivitātēm viņš pats Jelgavas avīzē 1817. gadā publicējis šādu informāciju: “*Lai jau vairākus gadus veidoto izbāzto putnu kolekciju veidotu pēc iespējas pilnīgāku, tagad aicinu plašāku vietējo mednieku publiku sniegt palīdzīgu roku vietējās dabas pētniekiem, kā arī neignorēt manus centienus. Jebkurš ieguldījums būs apsveicams. Tāpēc, lūdzu, nekautrējieties sūtīt man labi zināmus putnus, kuri, iespējams, jau ir manā kolekcijā. Ja arī tas tā būtu, ornitologam vienmēr ir svarīgi redzēt lielu skaitu īpatņu, jo daudzām sugām, īpaši plēsīgo putnu vidū, ir biežas anomālijas. Jau iepriekš pateicos; ja vēlaties, ja mana dzīvesvieta ir mazāk pieejama, varat to piegādāt Jelgavā konsistorijas padomniekam Kupfera kungam, Bauskā Zillinga kungam. Salienas pastorāts, 1817. gada 14. septembris.*”¹¹ Vēl Konradi dzīves laikā (1827. gadā) publicētajā viņa biogrāfijā īpaši pieminēta kolekcija: “*Viņš ir arī sniedzis lielu ieguldījumu savas dzimtenes dabas vēsturē, izveidojot lielu vietējo putnu izbāžņu kolekciju, ko viņš pats sagatavojis un kas pašlaik*

¹⁰ Anonym 1821. Mitau, den 8ten April. *Allgemeine deutsche Zeitung für Russland*, Nr. 85 (09.04.1821.): 337.

¹¹ Conradi A. 1817. Bekanntmachungen. *Mitausches Intelligenz*, Nr. 74 (14.09.1817.): 4.

atrodas muzeja īpašumā.”¹² Neapšaubāmi, ka tik apjomīgas putnu kolekcijas dāvinājums KPM pirmajos darbības gados gan paplašināja zināšanas par Kurzemē sastopamajām putnu sugām, gan atviegloja sugu noteikšanu, jo bija jau labs krājums salīdzināšanai.

Johana Lihtenšteina darbība (1818–1848) un ornitoloģiskās publikācijas (1829)

1817. gadā Lihtenšteins iestājās KLMB un turpmākajos gados aktīvi iesaistījās tās darbībā; kopš 1818. gada savā brīvajā laikā uzņēmas vākt, kārtot un papildināt KPM dabaszinātniskās (īpaši ornitoloģiskās) kolekcijas; acīmredzot pats prata izbāzt putnus. 1829. gadā publicēti divi viņa raksti par putniem, pirmais nodrukāts Maskavas dabaspētnieku biedrības (viņš bija šīs biedrības biedrs) biļetenā ar nosaukumu “Dzīvnieki Kurzemē” (Lichtenstein 1829a). Šī publikācija faktiski ir tikai sugu saraksts ar zinātniskajiem nosaukumiem latīņu valodā, kurā norādītas 45 zīdītāju un 238 putnu sugas, pie nosaukumiem pievienojot atzīmi, ja suga bijusi minēta vācu ornitologa Bernharda Meijera (*Bernhard Meyer*, 1767–1836) grāmatā

¹² Recke J. F., Napiersky K. E. 1827. Conradi (Adam). Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. Bd. 1 (Nachträge A–F). Mitau: 362–363.

Jelgavas ārsts Johans Lihtenšteins – pirmais KPM ornitoloģiskās kolekcijas glabātājs.

Mazās sīgas izbāznis LUM (2./15.11.1900., Tārgale), fotografēts 07.05.2014.

par Līvzemes un Igaunijas putniem (Meyer 1815). Otrā publikācija ar nosaukumu “Pārskats par Kurzemes putniem” ir daudz detalizētāka, ar konkrētām ziņām par vairāku sugu sastopamību, biotopu izvēli un fenoloģiju (Lichtenstein 1829b). Šis darbs tika nolasīts KLMB biedru sanāksmē 05.06.1829. ar pilnu nosaukumu “Par Kurzemē sastopamajiem putniem, arī tiem, kas vēl nav atrodamī Provincē muzeja ornitoloģijas krājumā”.¹³ Tieši Lihtenšteina aktīvās darbības rezultātā muzeja dabaszinātniskās kolekcijas tika ievērojami papildinātas un sakārtotas. Par to liecina vācu zoologa Johana Blaziusa (*Johann Heinrich Blasius*, 1809–1870) publicētais KPM kolekcijas novērtējums (kolekciju viņš bija apskatījis ceļojumā pa Krievijas impērijas rietumu daļu 1841. gadā): “Dabas pētniekam ir jābrīnās, ka Jelgavā var atrast tik izcilu zooloģisko kolekciju, kāda ir izveidota ar viena cilvēka, doktora Lihtenšteina, neatlaidīgajiem un pašai aizliedzīgajiem pūliņiem. Šajā kolekcijā ir apkopota vispilnīgākā Kurzemes zooloģiskā kolekcija, kas ir ne tikai interesanta un pamācoša savas bagātības dēļ, bet arī tādēļ, ka tajā ir apvienotas gan retas ziemeļu sugas, gan dienviņu dzīvnieku formas” (Blasius 1841).

¹³ Referāta nosaukums vācu valodā: “Übersicht der Vögel welche in Kurland vorkommen mit Angabe derjenigen welche der ornithologischen Sammlung des Provinzial-Museums noch fehlen”.

Foto: Ruslans Matrozis

Foto: Ruslans Matrozis

Mazās sīgas izbāžņa pamatne ar dažādos periodos uzlīmētām informācijas lapiņām (KPM, taksidermista F. Šolla, LVU Zooloģijas muzeja).

Ļoti reto sugu novērojumu apraksti

Viens no šī pārskata mērķiem ir veikt revīziju pēc visiem publicētajiem avotiem attiecībā uz Latvijas ornitofaunai nozīmīgākajiem sugu eksemplāriem, kuri nonākuši KPM, lai dabūtu par tiem maksimāli pilnīgākus iegūšanas datus. Turpmāk ir norādīta iegūšanas vēsture 14 ļoti reti sastopamajām sugām. Lielākajai daļai tie bija pirmie dokumentētie novērojumi Latvijas teritorijā.

Mazā sīga *Tetrax tetrax* – periodā no 1823. gada līdz 1901. gadam KPM saņēmis vismaz piecus šīs sugas eksemplārus. Pirmo putnu uzdāvināja aktīvs dabaspētnieks Zlēku luterāņu mācītājs Johans Bītners (*Johann Büttner*, 1779–1862) 1823. gada 8. februārī bez iegūšanas apstākļu norādes, bet ar piezīmi, ka suga sastopama ļoti reti.¹⁴ Domājams, ka šis eksemplārs iegūts ne vēlāk par 1822. gadu Zlēkās vai tuvākajā apkārtnē. Tad 1839. gada 5. decembrī sanāksmē ziņots, ka vairāki putni, tostarp ļoti retā mazā sīga, saņemti kā dāvinājumi no vairākām norādītām personām, neprecizējot iegūšanas apstākļus.¹⁵ Ap šo laiku

¹⁴ Anonym 1823. Mitau, den 8ten Februar. *Allgemeine deutsche Zeitung für Russland*, Nr. 36 (10.02.1823.): 141.

¹⁵ Anonym 1839. Zweihundert und neunundsiebzigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Am 5ten Dezember 1839. *Beylage zur Mitauschen Zeitung*, Nr. 99 (11.12.1839.): 505.

Johans Bitners sugas sastopamību jau raksturojis šādi: mazā sīga dažreiz parādās mazos baros (Büttner 1840), un tas liecina par ielidojošo putnu skaita palielināšanos. 1855. gada 2. februārī mazo sīgu muzejam uzdāvināja barons Ketlers (*Kettler*) no Liepājas.¹⁶ Savukārt 1861. gadā Tērbatas Universitātes zooloģijas students Georgs Zeidlics (*Georg Karl Maria Seidlitz*, 1840–1917) norādījis, ka mazā sīga Kurzemē nav īpaši reta, ka vairāki eksemplāri ir Jelgavas muzejā (Seidlitz 1861), acīmredzot domāti trīs minētie eksemplāri, kuru iegūšanas vietas bija Kurzemes teritorijā, visticamāk, dāvinātāju dzīvesvietas apkārtnē. Pirmais konkrēti datētais eksemplārs, kas nonācis KPM, tika nošauts 1869. gada 14./26. decembrī (pēc vecā un jaunā stila)¹⁷ pie Talsiem ar piezīmi, ka nošauts no sev līdzīgo bara; to muzejam uzdāvinājis barons fon Drahenfalss (*von Drachenfals*) no Jelgavas.¹⁸ Jāatzīmē, ka 1880. gadā Rusovs norādījis, ka KPM glabājas trīs mātītes vai jaunie putni, kas tikuši nošauti Kurzemē, un pieminējis, ka 1868. gadā netālu no Jelgavas tika nogalināts viens eksemplārs no astoņu īpatņu bara. Par pēdējo novērojumu Kurzemes biedrības pārskatos nav nekādas informācijas, acīmredzot Rusovs kļūdījies, nepareizi norādot gadījumu no Talsiem gadu vēlāk, kad nošauts viens putns no bara, vien precizējot bara lielumu. Šajā gadījumā saistība ar Jelgavu bija tikai tā, ka dāvinātājs dzīvoja šajā pilsētā. Pēdējais KPM nonākušais mazās sīgas eksemplārs (mātīte) ir datēts ar 1900. gada

¹⁶ Anonym 1864. Verzeichnis der geschenklischen Erwerbungen, die für das kurländischen Provinzial-Museum mit inbegriffen. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst* aus dem Jahre 1850 bis 1863. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 268–272.

¹⁷ Ja turpmāk tekstā norādīti divi datumi, tas nozīmē, ka pirmais ir pēc vecā laika skaitīšanas stila (Jūlija kalendāra), bet otrais – pēc jaunā stila (Gregora kalendāra), kas tika ieviests 1582. gadā ar pāvesta Gregora XIII pavēli, lai novērstu Jūlija kalendāra nepilnības. Tāpēc katoļu zemēs, piemēram Vācijā, 19. gs. izmantoja jauno laika stilu, bet Krievijas impērijas teritorijā, tai skaitā arī Latvijā, turpināja izmantot veco stilu. Starpība starp vecā un jaunā stila datumiem 19. gs. bija +12 dienas, bet 20. gs. jau +13 dienas. Latvija uz jauno stila pilnīgi pārgāja 1918. gadā. Svarīgi to ņemt vērā, salīdzinot sugu fenoloģijas datumus valstīm, kurās izmantoti dažādi kalendāri. Ja norādīts viens datums, tiek pieņemts, ka norādīts vietējais laiks – vecajā stilā pēc Jūlija kalendāra.

¹⁸ Anonym 1884. Sitzungs-Berichte aus dem Jahre 1870. Die 584. Sitzung am 4. Februar 1870. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst* aus dem Jahre 1864 bis 1871. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 295.

2./15. novembri, to Tārgalē nošāvis vietējais barons Vilhelms fon Roskuls (*Wilhelm von Roskull*), izbāzni izgatavojis Rīgas taksidermists Ferdinands Štolls (*Ferdinand Stoll*, 1874–1966) (Stoll 1904), un barons to uzdāvinājis KPM 1901. gada 7. martā.¹⁹ Jāatzīmē, ka 1941. gadā no KPM uz Rīgu tika nogādāti tikai divi mazās sīgas eksemplāri, viens no tiem bija 1900. gadā Tārgalē nošautais putns, kas arī mūsdienās glabājas putnu ekspozīcijā LUM.

Brūnais ibiss *Plegadis falcinellus* – muzejā ienākuši divi eksemplāri ar pilnu iegūšanas vēsturi. Pirmais nošauts 1823. gada rudenī Nicā (*Niederbartau*, Lejasbārtas muižā), to jau izbāztā veidā muzejam 02.07.1824. uzdāvinājis Grobiņas apriņķa ārsts Dr. Frīdrihs Vonhāss (*Friedrich Wohnhaas*, 1768–1857). Sanāksmes protokolā īpaši uzsvērts, ka līdz šim dabaszinātnieki un kolekcionāri vispār nav zinājuši par šīs sugas sastopamību mūsu reģionā.²⁰ Konkrētais eksemplārs glabājas muzejā līdz 1896. gadam (Grosse, Transehe 1929). Otrais šīs sugas eksemplārs – jaunais putns, kas nošauts Slokā (*Schlock*) 1832. gada 20. oktobrī, ieguvējs – padomnieks Bokmanis (*Böckmann*), bet muzejam to (ne izbāzni, droši vien ādiņu) samērā operatīvi pēc iegūšanas (ne vēlāk par 2. novembri) uzdāvinājis mirtiesneša grāmatvedis Šmits (*Schmidt*). Atzīmēts, ka tas bijis ļoti jauns putns, tāpēc Lihtenšteina iepriekšējais pieņemums, ka suga šeit ligzdo, pilnīgi apstiprināts²¹, kaut gan mūsdienās mēs zinām, ka oktobra beigās šī suga samērā regulāri ielido Baltijas reģionā. Jāatzīmē, ka šīs detalizēti aprakstītais un, manuprāt, neapšaubāmais novērojums vēlākajos gados nekur vairs Latvijas ornitofaunas pārskatos neparādās. Citi dokumentēti brūnā ibisa ienākšanas gadījumi šajā muzeja kolekcijā nav

¹⁹ Anonym 1902. Die 859. Sitzung am 7. März 1901. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzial-Museum* aus dem Jahre 1901. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 5.

²⁰ Anonym 1824. Mitau, den 2ten July. *Allgemeine deutsche Zeitung für Russland*, Nr. 161 (05.07.1824.): 645.

²¹ Anonym 1832. Hundert fünfundneunzigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau, am 2ten November. *Beylage zur Mitauschen Zeitung*, Nr. 48 (12.11.1832.): 645.

aprakstīti, bet 1894. gadā G. Švēdera pārskatā atzīmēts, ka muzejā ir viens eksemplārs (no Kurzemes rātskunga fon Gilberta (*von Guilbert*), bet, pēc vecā kataloga, – no galma padomnieka Vunhasa) (Schweder 1894). Vēl 1909. gadā sastādītajā KPM kolekcijas sarakstā brūnais ibiss atzīmēts (Carlhoff 1910), bet 1941. gadā, kad ornitoloģiskā kolekcija tika pārvesta no Jelgavas uz Rīgu, saņemto putnu sarakstā brūnā ibisa eksemplāra vispār nav.

Plivurpūce *Tyto alba* – KLPM 1824. gada 6. augusta sapulces protokolā atzīmēts, ka kolēģijas padomnieks Freimanis (*Freymann*) dāvinājis skaistu retās plivurpūces *Schleyereule* (*Strix flammea*) izbāztu eksemplāru.²² Jāatzīmē, ka 19. gs. šai sugai bieži tika lietots latīņu nosaukums – *Strix flammea*, bet purva pūcei – *Otus brachyotus*. Turpmākajos ornitofaunas apskatos (Lichenstein 1829b; Seidlitz 1861) suga atzīmēta, bet bez konkrētiem novērojumiem. Rusovs ir norādījis, ka KPM ir eksemplārs, taču bez informācijas par to, kur tas ticis atrasts (respektīvi, bez etiķetes) (Rusow 1880), bet 1894. gadā Švēdera pārskatā pieminēta tā pati plivurpūce (bez datuma) no KPM, kuru ieguvis Dr. Freimanis (*Freimann*) (Schweder 1894). Savukārt 1910. gada katalogā KPM kolekcijā plivurpūce vairs nav atzīmēta (Carlhoff 1910), bet 1928. gadā KPM kolekcijas glabātājs T. Bodnieks sniedzis ziņu, ka muzejā atrodas plivurpūces eksemplārs (*Tyto alba guttata*), kas nošauts Ventspilī 1824. gadā un saņemts no kolēģijas padomnieka Freimaņa (Grosse, Transehe 1929), līdz ar to pirmo reizi publikācijās šim eksemplāram norādīta iegūšanas vieta (domājams, no kataloga) un pasuga. 1941. gadā plivurpūce nav nonākusi Rīgā, domājams, ka izbāznis izmests pirms 1910. gada, bet Bodnieks citējis datus no kataloga, nepārbaudot sugas eksemplāra esamību.

Karošknābis *Platalea leucorodia* – 1825. gada 7. oktobra sanāksmē

²² Anonym 1824. Mitau, den 6ten August. *Allgemeine deutsche Zeitung für Russland*, Nr. 192 (11.08.1824.): 769.

ziņots: Drebsa kungs (*Drebs*), viņa tirgotājs no Rīgas, ar arhivāra Luca-va (*Lutzau*) kunga starpniecību ir atsūtījis karošknābi, mūsu reģionā ārkārtīgi retu eksemplāru, kas tika nošauts Daugavā netālu no Rīgas.²³ Vieta atzīmēta ar nosaukumu *Holm* (tulkojumā – ‘sala’), kas varēja būt kāda no Daugavas lejteces salām mūsdienu Rīgas teritorijā, ņemot vērā toreizējo pilsētas robežu mūsdienu Vecrīgas rajonā. Par šo eksemplāru nākamajos pārskatos publicētā informācija vien samazinās: “nošauts pie Daugavas netālu no Rīgas” (Büttner 1840) un “Jelgavas muzejā ir viens eksemplārs” (Seidlitz 1861; Goebel 1873; Russow 1880), bet jau bez datuma un vietas norādes. Domājams, ka šo eksemplāru varam datēt ar 1825. gada oktobri, vecums nav zināms. Vēl T. Bodnieks 1928. gadā ziņojis par “otru” karošknābi no KPM krājuma, kuru “nogalināja arhivārs Lucavs (*Lutzau*) pie Jelgavas” (Grosse, Transehe 1929); tā ir kļūdaina datu interpretācija no vienīgā novērojuma; acīmredzot to muzejam nogādājis minētais arhivārs, kas dzīvoja Jelgavā. Neskaidrs arī Bodnieka apgalvojums, ka “otrais eksemplārs”, kas iegūts 1825. gadā, muzejā glabājās līdz 1890. gadam (Grosse, Transehe 1929), jo zināms, ka 1941. gadā viens eksemplārs (bez datiem) no KPM nonācis Rīgā un mūsdienās glabājas LUM putnu ekspozīcijas vitrinā. Pilnīgi iespējams, ka tas ir tas vienīgais KPM saņemtais karošknābja eksemplārs. Jāatzīmē, ka arī turpmāk ornitoloģiskajās publikācijās šis viena putna novērojums ziņots kā divi atsevišķi putni (Transehe 1965; Виксне 1983).

Zīda gārnis *Egretta garzetta* – 1828. gada 4./16. janvārī Kokneses mācītāja kundze Frīderike Līniga (*Frederike Lienig*, dz. Berg; 1790–1855) KPM uzdāvinājusi divus putnus – zīda gārni un klinšu ložņu *Tichodroma muraria*. Sanāksmes protokolā par abu putnu iegūšanas vietu un datumu nav nekādas

informācijas, vien norādīts, ka abas sugas vēl nav iekļautas nevienā vietējo dzīvnieku sarakstā, tāpēc tiek uzskatītas par ļoti vērtīgu papildinājumu muzeja kolekcijai.²⁴ Lihtenšteins papildina informāciju ar šādu aprakstu: “1826. gadā tās pašas upes [*domāta Daugava*] krastos visneparastākā veidā parādījās zīda gārnis, kas, par laimi, tika nošauts mūsu kolekcijai” (Lichtenstein 1829b). Vēlāk Rusovs norādījis vien ziņu par vienu eksemplāru KPM (Russow 1880), bet Švēders pie šīs sugas atzīmējis, ka Jelgavas muzejs saņēmis vienu eksemplāru no mācītāja kundzes Līnigas, kas datēts ar 21. maiju (Schweder 1894). Savukārt T. Bodnieks, droši vien balstoties uz informāciju vecajā katalogā, norādījis, ka 1828. gada 4./16. janvārī muzejs saņēmis jaunu putnu, noķertu pie Kokneses (Grosse, Transehe 1929). Ņemot vērā šo informāciju, varētu restaurēt pilnīgākus iegūšanas apstākļus: iegūts (noķerts vai nošauts) Koknesē pie Daugavas 21.05.1826. (maiņā šie putni regulāri ielido Baltijas jūras reģionā), KPM nogādāts jau izbāztā veidā. Vēl jāatzīmē, ka 1941. gadā viens zīda gārnis no KPM nonācis Rīgā.

Ziemeļu vētrasburātājs *Hydrobates leucorhous* – 1828. gada 20. novembrī spēcīgas vētras laikā Lustes muižas (*Friedrichslust*) parkā (mūsdienās Dobeles novada Jaunbērzes pagastā), vismaz 4 jūdžu²⁵ attālumā no piekrastes, uz zemes tika atrasts dzīvs vētrasputns (Lichtenstein 1829b). Vēl Johans Bītners apraksta citu novērošanas gadījumu Kurzemes piekrastē, bet šis putns droši vien tika atrasts ārpus mūsdienu Latvijas teritoriālajiem ūdeņiem (ap 22 km no krasta): “Putns, kas attēlots lidojam kuģu ūdens vagās, liels melnais strazds, bet ar ļoti gariem spārniem, pavasarī tika atrasts sasalis uz ledus 20 jūdžu attālumā no Baltijas jūras krasta” (Büttner 1840); par atrastā putna likteni nav informācijas.

²⁴ Anonym 1828. Hundert fünfunddreytzigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau, den 4ten Januar. *Allgemeine deutsche Zeitung für Russland*, Nr. 3 (21.01.1828.): 5.

²⁵ Šeit jāatzīmē, ka agrākajos laikos “jūdze” varēja nozīmēt attālumu no 1 līdz 15 km, tāpēc nav jāņem vērā mūsdienās pieņemtais attālums (1 jūdze = 1,6 km).

Vēlāk Zeidlics norādījis, ka KPM ir viens eksemplārs, kas nošauts Kurzemē (Seidlitz 1861), savukārt Rusovs (Russow 1880) un Švēders (Schweder 1894) atzīmējuši, ka KPM ir eksemplārs no Kurzemes (*Friedrichshof*)²⁶, kuru nošāvis H. Kupfers (*H. Kupfer*). Vēl 1909. gadā konkrētais eksemplārs glabājās KPM (Carlhoff 1910), bet 1941. gadā no KPM nav nonācis Rīgā.

Baltais gārnis *Ardea alba* – 1844. gada 6. septembrī ziņots, ka Dr. Grabe (*Wilhelm Gustav von Grabbe*, 1802–1849) no Rundāles (*Ruhenthal*) ir bagātinājis ornitoloģisko kabinetu ar izcilu baltā gārņa eksemplāru, kas šeit ir ārkārtīgi reti sastopams.²⁷ Vēlākie autori norādījuši vien sugas eksemplāra klātbūtni KPM, bez papildu informācijas (Seidlitz 1861; Goebel 1873; Russow 1880; Schweder 1894). Savukārt 1929. gadā norādīts, ka KPM krājumā ir trīs eksemplāri – viens no rietumu Kurzemes, bet divi bez datiem (Grosse, Transehe 1929), bet 1941. gadā no KPM Rīgā nonācis tikai viens eksemplārs.

Melnais grifs *Aegypius monachus* – KPM ir nonākuši divi eksemplāri. Pirmo reizi pieminēts 1861. gadā ar īsu aprakstu: “Kurzemē nošauts eksemplārs” (Seidlitz 1861), tad vairāki avoti norādījuši putna esamību muzejā: “Melnais grifs apskatāms muzejā” (Goebel 1873) un “viens KPM” (Schweder 1894), savukārt Rusovs norādījis iegūšanas vietu – Grāvendāles muižu (*Grafenthal*) (Russow 1880). Precīzu laiku, kad šis putns nonācis KPM, nav izdevies noskaidrot. Tā kā Lihtenšteins savās publikācijās 1829. gadā šo sugu nav pieminējis, varētu pieņemt, ka suga nonākusi KPM periodā no 1829. gada līdz 1861. gadam. Acīmredzot Nikolaja fon Tranzē (*Nikolai von Transehe*, 1886–1969) apgalvojums par pirmā īpatņa novērojumu “pirms 1837. gada”

²⁶ Ar šādu muižas vācu nosaukumu (*Friedrichshof*) apzīmēja vairākas muižas, tāpēc uzskatīsim, ka ar to domāta pirmajā avotā norādītā Lustes muiža (*Friedrichsluste*), kura atrodas samērā netālu no Jelgavas.

²⁷ Anonym 1844. Mitau. Dreihundert und achtunddreytzigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst, am 6ten September 1844. *Mitau-schen Zeitung*, Nr. 74 (13.09.1844.): 386.

(Transehe 1965) ir kļūdaini, jo nav dokumentēta avota par to. Otrais KPM nonākušais eksemplārs dokumentēts labāk – 06.02.1908. jau izbāztu putnu, kas nošauts Bauskas apkārtnē, KPM uzdāvinājis barons Francs fon Hāns (*Franz von Hahn*) no Mēmeles muižas (*Memelhof*).²⁸ Vēl zināms, ka šo putnu izbāzis taksidermists Ferdinands Štolls, kurš par šo gadījumu pats publicējis šādu informāciju: “1905. gada 2./15. maijā barons Hāns no Mēmeles muižas Kurzemē atsūtīja man melno grifu, kuru viņš nesen bija nomedījis savā īpašumā. Iekšējie orgāni bija bojāti ar skrotīm, tāpēc dzimumu nevarēja droši noteikt. Šķiet, ka putns ir tēviņš; tā garums ir 249 cm” (Stoll 1906; rakstā ievietotas divas šī eksemplāra fotogrāfijas). Attiecīgi nākamajos pārskatos minētā informācija par putna iegūšanu 1908. gadā ir kļūdaina, jo balstās uz KPM sniegto informāciju par putna saņemšanu 1908. gadā, nevis iegūšanu (Grosse, Transehe 1929; Transehe 1965). Loģiski pieļaut, ka “nesen” varēja nozīmēt pāris dienu; tas liecina, ka putns iegūts Mēmeles muižas (Skaistkalnē) īpašumā 1905. gada aprīļa beigās. Šis putns vēl bija KPM krājumā 1928. gadā (Grosse, Transehe 1929), bet 1941. gadā no KPM Rīgā nav nonācis neviens melnais grifs.

Sārtais pelikāns *Pelecanus onocrotalus* – 1863. gada 2. maijā Briežos (*Breedenfeldt*) netālu no Jelgavas divi šādi putni parādījušies gaisā virs zosu bara un aizlidojuši tām pretī, pēc tam zosis sacēlušas milzīgu troksni. Pēc šī signāla mednieks meties uz priekšu un ar šāvienu paralizējis vienu no neparastajiem putniem. Šādā stāvoklī putns ticis nogādāts Jelgavā, un vairākus mēnešus dažādi cilvēki to barojuši ar zivīm (katru dienu patērējot zivis 35 kapeiku vērtībā). Tuvojoties rudenim, šautā brūce gandrīz sadzījusī, un putns mēģinājis lidot.²⁹ Tajā laikā

barons Arturs fon Zākens (*Baron Arthur von Sacken*) to pārdevis KPM. Vismaz 1928. gadā šis eksemplārs vēl bijis KPM krājumā (Grosse, Transehe 1929), bet 1941. gadā no KPM Rīgā putns nav nonācis.

Stepes smilšvistiņa *Syrrhaptes paradoxus* – 1863. gadā pie Jelgavas nošauti divi putni, kurus KPM dāvinājis veterinārārsts Virzbickis; par to ziņots biedru sanāksmē tā gada 4. septembrī.³⁰ Vēlāk Rusovs piemin sugas eksemplāru KPMP (Russov 1880). Nākamais putns (mātīte) saņemts 1888. gada 17. maijā kopā ar pavadvēstuli no KLMB biedra Talsu ārsta Dr. Emīla Štrausa (*Emil Straus*) ar šādu aprakstu: “Putns pieder pie 20–30 vistu bara, kas kopš sniega kušanas ir parādījušies vietējās Oktes muižas laukos. Mēs šos dzīvniekus saucam par vistām, jo tie turas kopā lielā barā, tiem ir izteikti vistām līdzīgas galvas, un tie vienmēr ir redzēti skrienam pa zemi un kopā daudzāties. Šķiet, ka kāda nekompetenta persona ir šāvusi uz šo mazo radību, savainojot tās knābi. Pirms divām dienām tā tika atrasta bezpalīdzīga, guļot uz muguras, ar plankumiem un joprojām

³⁰ Anonym 1864. Verzeichnis der geschenklischen Erwerbungen, die für das kurländischen Provinzial-Museum mit inbegriffen. Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1850 bis 1863. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 268–272.

raustoties Oktes laukā, un drīz pēc tam nomira. Acīmredzot tā pieder pie tās divainās putnu grupas, kas, kā minēts iepriekš, šajā apgabalā ir novērota jau dažas nedēļas. Vai tā nevarētu būt tā sauktā Āzijas stepes vistiņa, kas dažus numurus iepriekš ir minēta Rīgas laikrakstā? Tā kā putni visi joprojām ir kopā, pārošanās šogad, šķiet, nav gaidāma. Esam nolēmuši rūpīgi aizsargāt šos putnus rubeņu medību sezonā, sagaidot, ka tie šeit būs.” Mazliet vēlāk, tā paša gada 1. jūlijā, KPM tika saņemti vēl divi eksemplāri (pāris), kurus barons Pauls fon Šlipenbahs (*Paul von Schlippenbach*) bija atsūtījis no Bobrujskas (mūsdienu Baltkrievijas teritorijā), kur tie tajā pavasarī gājuši bojā, ietriecoties telegrāfa vados.³¹ 1941. gadā no KPM uz Rīgu nogādāts tikai viens eksemplārs, kas ir saglabājies līdz mūsdienām LUM kolekcijā; tam uz KPM oriģinālās etiķetes norādīts dzimums (mātīte), datums (12.05.1888.) un ieguvējs – E. fon Hāns (*E. von Hahn*).

Bišu dzenis *Merops apiaster* – par vienu īpatni KPM krājumā pirmais norāda Bitners ar piezīmi, ka tas pie mums (Kurzemē) varētu parā-

³¹ Anonym 1889. Die 748. Sitzung am 7. September. Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1888. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 39–40.

Foto: Ruslans Matrozijs

Stepes smilšvistiņas mātīte, iegūta Oktes muižā, 12.05.1888. Mūsdienās glabājas LUM putnu ekspozīcijā, fotografēts 07.05.2014.

²⁸ Anonym 1909. Die 918. Sitzung am 6. Februar 1908. Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des Kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1908. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.

²⁹ Anonym 1884. Die 529. Sitzung am 5. Februar 1864. Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 5–6.

Baltgalvas grifa izbāznis LUM putnu ekspozīcijā, fotografēts 07.05.2014. Šis putns redzams arī KPM putnu ekspozīcijas attēlā (sk. iepriekš).

dīties reizi 20 gados (Büttner 1840). Nākamie autori (Seidlitz 1861; Goebel 1873) norāda vien ziņu par vienu eksemplāru šajā muzejā, savukārt Rusovs un Švēders precizē novērojumu, atzīmējot, ka šo putnu Tukumā ieguvis rotmistrs Hilesens (*Hüllessen*) vai Hilesems (*Hüllessem*) (attiecīgi norādīts uzvārds abos avotos: Russow 1880; Schweder 1894). Vēl publicētas ziņas par diviem KPM nonākušiem bišu dzeņa eksemplāriem: 1878. gadā vasarā Tersā pie Volgas (mūsdienās Krievijas Saratovas apgabals) barons Heinrihs fon Bērs (*Heinrich von Behr*) ieguvis eksemplāru, kuru KLMB dāvinājis ģimnāzists Karls fon Bērs (*Karl von Behr*) 1880. gada 5. februārī³², bet vienu putnu (bez iegūšanas informācijas) muzejam uzdāvinājis virsskolotājs Ādolfs Karlhofs 1899. gada 12. maijā.³³ Attiecīgi no mūsdienu

Latvijas teritorijas droši var norādīt tikai vienu eksemplāru, kurš iegūts Tukumā pirms 1840. gada.

Mazā polārkaija *Larus glaucoides* – KPM saņemts viens jauns tēviņš, kas nošauts Lielupē pie Buļļiem 1888. gada februāra beigās, ieguvējs nav norādīts.³⁴ 1941. gadā šis eksemplārs nonācis Rīgā.

Zaļais ļauķītis *Phylloscopus trochiloides* – mūsdienu Latvijas teritorijā suga pirmo reizi tikusi novērota vien 1898. gadā Dundagas rajonā (Löwis 1898), bet otrs novērojums atzīmēts jau nākamajā – 1899. gadā, kad vienu putnu pie Baldones nošāvis Rīgas taksidermists E. Osmanis (*E. Ossmann*), un šis putns nonācis KPM un tur glabājās līdz 1909. gadam (Grosse, Transehe 1929).

Baltgalvas grifs *Gyps fulvus* – vienu eksemplāru KPM dāvinājis barons

O. fon Bage (*Baron O. von Bagge af Boo*); to 1910. gada 5./18. jūnijā Priekules apkārtnē nošāvis barona īpašuma dārznieks (*Buschwächer*).³⁵ Šis eksemplārs ir saglabājies un apskatāms LUM putnu ekspozīcijā.

Citu retāk sastopamu sugu novērojumu apraksti

Interesanti atzīmēt arī vairākus samērā reti sastopamu sugu novērojumus, par kuriem ir konkrēti iegūšanas dati.³⁶

Baltā pūce *Bubo scandiacus* 19. gs. Latvijā bija sastopama regulāri gada aukstākajos mēnešos, no oktobra līdz martam. Jelgavas dabaspētnieks Johans Bēzeke (*Johann Beseke*, 1746–1802) raksta, ka baltā pūce, šķiet, novērota Kurzemē biežāk nekā ūpis (Beseke 1792). Tas drīzāk

³² Anonym 1881. Kurländisches Provinzial-Museum. Naturhistorische Gegenstände. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des Kurländischen Provinzialmuseums* aus dem Jahre 1880. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 39.

³³ Anonym 1900. Die 843. Sitzung am 12. Mai. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des Kurländischen Provinzialmuseums* aus dem Jahre 1899. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 7.

³⁴ Anonym 1889. Kurländisches Provinzial-Museum. Naturgeschichtliche Gegenstände. *Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums*, aus dem Jahre 1888. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 105–106.

³⁵ Anonym 1911. Bericht über die 941. Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst am 8. September 1910. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums* aus dem Jahre 1909 und 1910. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 27–28.

³⁶ Šeit un turpmāk aprakstītajiem novērojumiem konkrēti pirmavoti par šo putnu nonākšanu KPM lielākoties netiek sniegti.

izskaidrojams tādējādi, ka nereti suga novērota, neraksturīgi ūpim medijot dienas laikā. Lihtenšteins atzīmē: “Kad ziemā debesis klāj duļķains, dūmakains sals, pāri purvainajam klajumam var redzēt veiklo balto pūci, kas bieži vien lielos baros viesojas mūsu provincē, kā 1819./20. gada ziemā, un tad arī aukstās ziemās, tāpat kā pēdējā 1828./29., to nevar novērot, un mēs joprojām nezinām, kas ved ziemeļu viesi pie mums” (Lichtenstein 1829b). Periodā no 1835. gada līdz 1898. gadam KPM saņemti septiņi baltās pūces eksemplāri, no tiem diviem ir precīzi ieguves dati: barons Verners fon Bērs (*Werner von Behr*) no Striķu muižas (*Stricken*) vienu nošāvis 07.02.1875., bet Kaucmindes (*Kauzmünde*) dzirnavnieks Švahs (*Schwach*) 12.03.1878. nošāvis tēviņu (tam ir apraksts: izņemot dažus gaiši brūnus plankumus uz astes, tas ir balts), kuru KPM dāvinājis barons K. fon Funks (*C. von Funck*). Vēl vienam eksemplāram ir norādīta ieguves vieta Lietuvā (*Judischek*, Kauņas guberņā), to dāvinājis mežzinis Bergmanis (*Bergmann*) 01.11.1894., bet pārējiem četriem eksemplāriem zināmi vien dāvinājuma datumi un personas: 06.02.1835. apriņķa maršals Oto fon Mirbahs (*Otto von Mirbach*, 1766–1855), 06.02.1863. mežzinis Bretšneiders (*Bretschneider*) no Bankavas muižas (*Bankaushof*), 04.10.1878. Alekss Uke (*Aleksis Ucke*) no Stirnas muižas (*Stirnen*) un dāvinājums no J. Hertļa (*J. Hertel*) bez konkrēta datuma (periodā no 1898. gada 1. jūnija līdz 9. decembrim).

Svītrainā pūce *Surnia ulula* dāvināta tikai divas reizes: barons V. fon der Reke (*W. von der Recke*) vienu dāvinājis 04.10.1872., otrais putns nošauts 27.09.1881. pie Emburgas muižas (*Anneburg*), to dāvinājis Alekss Reksins (*Alexis Rexin*); eksemplārs mūsdienās glabājās LUM.

Mājas apogs *Athene noctua* – informāciju par zināmajiem novērošanas gadījumiem Austrumbaltijas provincēs (10 putni, 1884–1906) publicējis barons Haralds fon Loudons 1906. gadā (Loudon 1906), bet

Foto: Ruslans Matrozis

Melnpieres čakstes izbāznis no KPM (nav datēts), mūsdienās glabājas LUM putnu ekspozīcijā. Fotografēts 07.05.2014.

šajā uzskaitījumā trūkst detalizēti dokumentēta agrāka novērojuma no KPM kolekcijas: 16.10.1878. barons V. fon der Reke vienu mātīti nošāvis Miltiņu muižā (*Dorotheenhof*) pie Dobeles, eksemplārs saglabājies līdz mūsdienām, piemēram, 2023. gadā tas tika izstādīts vēsturnieku konferencē Dobelē.³⁷

Periodā no 1855. gada līdz 1908. gadam KPM nonākuši astoņi **klinšu ērgļi** *Aquila chrysaetos* eksemplāri, no kuriem trijiem ir dokumentēta iegūšanas vēsture: barons Alfrēds fon Lidinghauzens-Vulfs (*Alfred von Lüdinghausen-Wolff*, 1816–1887) nošāvis tēviņu Sunākstes (*Sonnaxt*) muižā 1878. gada 27. oktobrī. Īpašuma pārvaldnieks K. Švanferts (*K. Schwanverg*) privātajā Bershofas mežā (netālu no Bauskas) nošāvis īpatni 1887. gada decembra beigās. Savukārt mežzinis Kārlis Frambergers (*Karl Framberger*) 1880. gada 11. jūnijā no ligzdas izņēmis mazuli (vistas lielumā), pati ligzda atradu-

sies Ozolmuižas (*Paulsgnade*) mežā, minēts – Babartīreļa (*Babar-Tirella*) apkaimē ap 13 km uz ziemeļaustrumiem no Jelgavas priedē uz vējaslovas 9 asis (apm. 13 m) virs zemes.

Melnpieres čakste *Lanius minor* – vēl 19. gs. šīs sugas ligzdošanas areāls sasniedza mūsdienu Latvijas teritoriju. Par to liecina vairāki publicēti avoti. B. Meijers minējis vienu eksemplāru, kas nošauts mežainā vietā pie Gaujas un bijis mācītāja Frīdriha Šolla (*Friedrich Stoll*, 1761–1826) izbāzto putnu kolekcijā (Meyer 1815), savukārt Lihtenšteins 1829. gadā rakstījis, ka Kurzemē suga vēl nav tikusi atrasta (Lichtenstein 1829b). Mācītājs un dabaspētnieks Johans Bītners no Zlēkām apgalvojis, ka melnpieres čakste šajā apkārtnē nav parādījusies 10 vasaras, bet pirms tam to varēja atrast visos ērkšķu krūmos vairākas vasaras pēc kārtas (Büttner 1838). Pēc 20 gadiem tas pats autors detalizētāk aprakstījis izmaiņas šīs sugas izplatībā Kurzemē/Zemgalē: “Pagājušā gadsimta beigās līdz aptuveni 1820. gadam mūsu valstī visizplatītākā no čakstēm bija *Lanius minors* Lins. Kad uzcēla

³⁷ Smeltere-Molla M. 2024. Kurzemes Provinces muzeja izbāzeņi konferencē Dobelē “Vēsturnieku lasījumi Dobeles pili. Zemgale. Dobeļē”. Latvijas Universitāte, 28.10.2024. www.lu.lv/par-mums/lu-mediji/zinas/zina/t/100319/.

muzeju Jelgavā, es palaidu garām Lanius minor un par to runāju ar doktoru Lihtenšteinu. Viņš man atbildēja: tā šeit nav. Kad es teicu, ka šis ir vizizplatītākais Lanius mūsu valstī, viņš teica: iegūstiet mums tādu. Liku savam kalpam vienu nošaut. Bet neviens netika atrasts, un šis citādi izplatītais putns vispār nebija sastopams līdz 1832. gadam, t. i., 12 gadus. Tajā gadā es nošāvu vienu netālu no savām mājām un atvedu uz Jelgavu. Bet jau pa ceļam es redzēju viņus daudz, un, kad ieradās Jelgavā, Lihtenšteina kungs man teica, ka šis Lanius tagad uzturas visos šejienes ērkšķu krūmos. Kas lika šim putnam, kurš, iespējams, netika noķerts, 12, varbūt pat vairāk gadus pazust un pēc tam parādīties tādā skaitā?” (Büttner 1857). Savukārt Hermanis Gēbelis (Hermann Göbel (Goebel), 1844–1910), kas putnu vērojis Grobiņas un Aizputes apkārtnē no 1857. gada līdz 1862. gadam, norādījis, ka šī suga sastopama diezgan reti; viņa ooloģiskajā kolekcijā bija ievākta viena ola (Goebel 1873). Zināms, ka KPM bija vēl vismaz viens eksemplārs – gaišā forma (*Lanius minor* var. *leicothica*), kuru 02.02.1855. dāvinājis barons fon Bērs (*von Behr*) no Bērsteles (*Bersteln*) muižas.³⁸ 1941. gadā no KPM Rīgā nonācis viens eksemplārs bez iegūšanas datiem.

Grūtāk konstatējamo sugu novērojumu apraksti

Vairākas sugas sava slēptā dzīvesveida dēļ pa retam nonāca KPM, veicinot uzskatu, ka tās sastopamas samērā reti. Piemēram, **mazais dumpis** *Ixobrychus minutus* KPM dāvināts četras reizes (1833–1892), par pirmo gadījumu Lihtenšteins pat publicējis atsevišķu piezīmi³⁹, kurā izklāsta eksemplāra iegūšanas apstākļus (nošauts “Zennes” upē, to muzejam ziedojis Mirama (*Miram*) kungs) un lasītājiem lūdz: “Vēršu to medību entuziastu kungu uzmanī-

bu, kuri jau ir bijuši mūsu Provinces zooloģijas muzeja labvēļi, un iesaku viņiem pievērst īpašu uzmanību šaurām ielejām, caurtekām un dziļām upju gultnēm, kurās šādi klejojoši dienvīdu putni ir pieraduši pavadīt nakti.” Vēl divi mazie dumpji dāvināti 06.09.1844. un 17.12.1892. bez papildu informācijas, bet viens jaunais putns nošauts 30.07.1880. netālu no Rundāles (*Ruhenenthal*), to dāvinājis Teodors Bergs. No 1857. gada līdz 1898. gadam KPM pieņēmis sešus **lielos dumpjus** *Botaurus stellaris*, diviem no tiem ir pilna iegūšanas vēsture: viens nošauts Lielupē pie Valgundes (*Wolgund*) 15.08.1884., to dāvinājis Kārlis Bergmanis (*Karl Bergmann*), un otru nošāvis barons E. fon Drahenfelss (*E. von Drachenfels*) dzirnavu diķī netālu no Tukuma 03.08.1886., tātad abi konstatēti pēcligzdošanas migrācijas laikā, droši vien nošauti pārlidojumu laikā. **Dumbrčālis** *Rallus aquaticus* dāvināts trīs reizes. Pirmais nošauts Garozes (*Gorrosen*) muižā, to dāvinājis barons fon Korfs (*von Korff*) 04.11.1836. ar piezīmi, ka tā mūsu reģionos (domātas Austrumbaltijas guberņas) ir ārkārtīgi reta suga. Iespējams, ka šo eksemplāru muzejā redzēja Gēbelis (Goebel 1873). Nākamais eksemplārs muzejā nonācis tikai 1890. gadā, to pie Jelgavas (ap 7 km uz ziemeļiem no pilsētas) nošāvis pristavs I. Grube (*I. Grube*), bet citu eksemplāru dāvinājis barons Leo fon Rops (*Leo von Ropp*) 1898. gada otrajā pusē.

Nepietiekami dokumentēti reto sugu novērojumi

Vēl vairākām sugām no KPM trūkst pamatinformācijas par iegūšanas apstākļiem, lai tās varētu droši attiecināt uz Latvijas teritoriju. Tās ir **nakts gārnis** *Nycticorax nycticorax* (Seidlitz 1861; Goebel 1873; Russow 1880; Grosse, Transehe 1929), **baltais gārnis** *Ardea alba* (Seidlitz 1861), **baltacis** *Aythya nyroca* (Russow 1880), **lielgalvis** *Netta rufina* (Goebel 1873; Russow 1880), nav krājumā kopš 1898. gada (Grosse, Transehe 1929), **medību piekūns** *Falco rusticolus* (Lichtenstein 1829b;

Schweder 1894), **lielais alks** *Alca torda* (Seidlitz 1861; Goebel 1873; Russow 1880), **tievknābja kaira** *Uria aalge* (Seidlitz 1861), **mazais alks** *Alle alle* (Goebel 1873). Savukārt **svilpējalka** *Cephus grille* eksemplāru KPM 1827. gada 3. augustā dāvinājis kolēģijas padomnieks Freimanis (*Freymann*) (droši vien tas pats, kas 1824. gadā dāvināja plīvurpūci no Ventspils) ar piezīmi, ka suga Livonijas sarakstā pieminēta, ka tā iepriekš redzēta tikai vienu reizi, kas liecina par sugas atrašanos tieši Livonijā⁴⁰, bet tas varēja būt arī Igaunijas piekrastē. Vēl vairāki autori min **krāšņās pūkpīles** *Somateria spectabilis* 1–2 eksemplārus (Seidlitz 1861; Goebel 1873; Russow 1880; Schweder 1894; Grosse, Transehe 1929), papildu informācijā Zeidlics norādījis tēviņu, bet Rusovs – pieaugušu tēviņu, kuru dāvinājis mežzinis H. Lucavs (*H. Lutzau*), bet Švēders atzīmējis gan iepriekš minēto, gan arī vēl vienu eksemplāru, kas saņemts no tirgotāja Bloka (*Block*). Par **lielo sigu** *Otis tarda* Bītners raksta, ka, pēc mednieku stāstiem, tā tikusi nomedīta Kurzemē, bet vēl nebija nonākusi KPM (Büttner 1840); vēlāk divos avotos norādīts viens eksemplārs muzejā (Seidlitz 1861; Goebel 1873), pirmais autors norāda sugas statusu – Kurzemē novērota neregulāri. **Sārtā strazda** *Pastor roseus* eksemplāru min Zeidlics (Seidlitz 1861) bez datiem, bet Rusovs atzīmē, ka šo sugu Kurzemē nošāvis pulkvedis Grotuss (*Grotthus*), konkrētais eksemplārs bijis ļoti sliktā stāvoklī (Russow 1880), bet **apakles strazds** *Turdus torquatus* atzīmēts ar norādi “no Kurzemes” (Russow 1880). Arī **melngalvas stērstes** *Emberiza melanocephala* eksemplārs norādīts vairākkārt (Seidlitz 1861; Goebel 1873; Russow 1880); pirmais autors precīzē izcelsmi, ka šī Dienvideiropas putna eksemplārs atrodas iekšzemes kolekcijā KPM, bet tas ir redzēts arī Livonijā, un to varētu skaidrot tādējādi, ka konkrētais putns nebija iegūts Kurzemē; par šī gadījuma analīzi šo rindīņu autors rakstījis jau iepriekš

³⁸ Anonym 1864. Verzeichnis der geschenklischen Erwerbungen, die für das kurländischen Provinzial-Museum mit inbegriffen. Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahren 1850 bis 1863. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 268–272.

³⁹ Lichtenstein J. 1833. Der ungewöhnliche Sommer... Beylage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Russland, Nr. 27 (01.07.1833.): 60.

⁴⁰ Anonym 1827. Hundert dreiszigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau, den 3ten August. Beylage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Russland, Nr. 33 (13.08.1827.): 71.

(Matrozis 2014). Ja kādreiz tiks atrasti KPM ornitoloģiskās kolekcijas katalogi ar pilnīgāku informāciju, radīsies iespēja iegūt papildu informāciju par šiem putniem, bet tikmēr minēto sugu atradnes paliek nepietiekami dokumentētas, bez iespējas tās droši attiecināt uz mūsdienu Latvijas teritoriju.

Putnu noteikšanas kļūdas

Savā 1861. gada publikācijā Zeidlics norādījis uz melno cīruli KPM, kas noteikta kā *Melanocorypha Boie (Alauda) tatarica* Pall., bet ar šaubām par sugas pareizu noteikšanu, pieļaujot domu, ka tā varēja būt lauku cīruļa melna forma (Seidlitz 1861), savukārt Rusovs, apmeklējot KPM 1870. gada jūlijā un apskatot šo eksemplāru klātienē, publicētajās piezīmēs no brauciena norādījis uz noteikšanas kļūdu, proti, “melna cīrulis”, kas kolekcijā apzīmēts kā *Alauda (Melanocorypha) tatarica* Pall., nav minētais putns, bet šķiet būri turēts cekulainais cīrulis, kas savu ierasto apspalvojumu nomainījis pret melnu, jo šāda krāsas maiņa dažkārt notiek zvirbuliem un citiem putniem, kas ilgstoši turēti būros (Rusow 1874).

Vēl KPM krājuma glabātājs T. Bodnieks 1928. gadā rakstiski sniedzis ziņu par Vidusjūras čakstītes *Oenanthe hispanica* tēviņu muzeja krājumā. To 1889. gadā pie Jelgavas noķēris mācītājs Konradi, un, nepārbaidot sugas noteikšanas pareizību, šo informāciju publicējuši vairāki autori (Grosse, Transehe 1929; Transehe, Sināts 1936; Тауриныйш, Вилкс 1949), pēdējā avotā arī kļūdaini norādīts gads (1880). Tikai 1965. gadā pirmavota autors norādījis uz savu kļūdu, atzīmējot, ka pats šo eksemplāru nav redzējis, un atzinis, ka, visticamāk, šis putns bija tumšā čakstīte *Saxicola torquatus*, kuru KPM krājuma putnu sarakstā atzīmējis Ā. Karlhofs (Carlhoff 1910).

Putni ar krāsas novirzēm, hibrīdi un ooloģiskā kolekcija

Vispārpieņemts, ka dabaszinātniskajos muzejos uzkrāj arī putnus ar

dažādām krāsu novirzēm (leicisma un melānisma pazīmēm), un, spriežot pēc publicētajiem aprakstiem, KPM varēja lepoties ar šādiem pilnīgi albiņiem īpatņiem: **rubeņa** *Lyrurus tetrix* tēviņu (nomedīts Līvoniā 1879. gadā) un **žagatu** *Pica pica* (Rusow 1880), līdz sugai nenoteiktu **mušķērāju** (10.08.1881., Edgars Krīgers (*Edgar Krüger*)), kā arī eksemplāriem ar leicisma pazīmēm: **laukirbju** *Perdix perdix* pāri ar sniegbaltām lidspalvām (09.06.1881., barons fon der Reke) un divām gaišām laukirbēm (1881. gada septembra sākums, Rundāles apkārtnē, Teodors Bergs (*Theodor Berg*)), **krastu čurksti** *Riparia riparia* ar daudzām baltām spalvām (09.04.1880., barons V. fon der Reke), **akmeņčakstītes** *Oenanthe oenanthe* gaišu eksemplāru no Kurzemes (Rusow 1880), gaišu **mājas strazdu** *Sturnus vulgaris* (07.03.1862., Brantu muiža (*Irtrumünde*)), **mājas zvirbuli** *Passer domesticus*, kuram astes centrālā spalva pilnīgi balta (07.11.1879., Čārlzs Merbijs (*Charles Merby*)) un mājas zvirbuli ar melānisma pazīmēm, kas noķerts Doma baznīcā Rīgā (05.09.1879., Čārlzs Merbijs).

Par trim **pelēkajām vārnām** *Corvus corone cornix* ar apspalvojuma krāsas novirzēm publicēti garāki apraksti:

■ 07.10.1864. Dr. Bursijs (*Bursy*) ziņojis par baltu vārnu, ko barons Aleksandrs fon Rehenbergs-Lintens (*Alexander von Rechenberg-Linten*) ceļojumā no Zaļeniekiem (*Grünhof*) uz Jelgavu nošāvis un ziedojis KPM. Parasto vārnu bars lidojis pretī veiksmīgajam šāvējam, atdalījusies no visa bara, garām aizlidojusi baltā vārna. Aprakstā atzīmēts, ka balts krauklis *Corvus corax* sakāmvārdos aprakstīts kā retums, tomēr bijis sastopams biežāk, īpaši ziemeļu reģionos, tomēr baltā vārna ir ornitoloģisko kolekciju vitrīnas priekšmets.⁴¹

■ Pelēkā vārna ar leicisma pazīmēm – pilnīgi balta, izņemot tumši brūngani raibo pieri un dažas lidspalvas un stūresspalvas, kas apakšpusē melnas. Putnu dāvinājis Dr. med. Emīls

⁴¹ Anonym 1884. Die 536. Sitzung am 7. October 1864. Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahren 1864 bis 1871. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 37–38.

Štrauss no Talsiem, aprakstā citēts fragments no pievienotās vēstules, kas datēta ar 1877. gada 28. janvāri: “Ievietotais albiņais putns šeit tika nošauts pirms dažām dienām. Dzīvnieku pagājušā gada jūlijā netālu no Talsiem izperēja melni vecāki, un kopš tā laika daudzo melno radinieku vidū tas izraisīja vislielāko izbrīnu starp mums, Talsu iedzīvotājiem, kuri to redzējām katru dienu rotaļājamies savā rošīgajā stāvoklī. Sešu mēnešu ilgā mūža laikā putns starp saviem radiniekiem spēlēja savdabīgu brīnumbērnu lomu, ap kuru, šķiet, griezās visa tā radinieku dzīve. Kad tas ķērcā, visi lidoja tam pakā, un, kur vien tas nolaidās, viss kovārņu un kraukļu bars nekavējoties pulcējās ap to. Turklāt tas nebija bailīgāks par citiem melnajiem putniem, tāpēc ir svarīgi, ka tas netika nošauts agrāk, jo īpaši tāpēc, ka to visu šo laiku varēja redzēt Talsos un to apkārtnē. Muzejs tika informēts, ka šogad netālu no Talsiem ir izšķīlušies arī balta cielava un balts zvirbulis.”⁴²

■ Pelēkās vārnas mātīte, gandrīz pilnīgi balta, tikai knābis, galva, kakls un pakauša daļa ir melna, tāpat kā lielāko lidspalvu apakšējā trešdaļa. Arī galvas vainags nedaudz balti raibs, tāpat kā vaigi un kakla sāni. Pēdas un kājas ir melni brūnas. Putns nošauts Talsos 1885. gada 4. decembrī, dāvinājis barons Arturs fon Drahenfelss (*Arthur von Drahenfels*).⁴³ Jāatzīmē, ka divi albīno vārnu eksemplāri nonākuši Rīgā 1941. gadā.

Vēl KPM krājumā glabājās **medņa un rubeņa hibrīds** jeb raķelis (“*Tetrao medius*”), kas nošauts 1889. gada 15. novembrī Brūnu muižā (*Elisenhof*); to muzejam uzdāvinājis muižas īpašnieks barons Vilhelms fon der Reke (*Wilhelm von der Recke*).⁴⁴

⁴² Anonym 1878. Bericht über die 647. Sitzung am 2. Februar 1877. Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1877. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 2–4.

⁴³ Anonym 1886. Kurländisches Provinzial-Museum. Naturgeschichtliche Gegenstände. Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1885. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 86–87.

⁴⁴ Anonym 1891. Kurländisches Provinzial-Museum. Naturwissenschaftliche Gegenstände. Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1890. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 73.

Viena no vairākām vitrīnām ar tropu putniem no KPM krājuma. Fotografēts LUM, 07.05.2014.

Visai reti dāvinātas savvaļas putnu olas: divas ķīvuļu *Spinus spinus* olas (07.03.1862.), divas klinšu ērgļu olas (04.09.1863.), un neliels olu skaits saņemts 1898. gada otrajā pusē (bez sugu norādēm). Kā īpašs gadījums jāatzīmē 11 **paipalu** *Coturnix coturnix* olas (izmēri: 29–31×24 mm), kuras Plepju muižai (*Pleppenhof*) piederošās saimniecības krodzinieks Kristofs Rozenbergs (*Christoph Rozenberg*) bija uzgājis 1888. gada jūlijā sākumā, pļaujot āboliņu. 22. augustā šīs olas nogādātas KPM, kur veikta zinātniskā izpēte, mēģinot noteikt putna sugu pēc tolaik modernā Eiropas putnu olu noteicēja (Baedeker 1863) ar vairāk nekā 2000 krāsainu olu ilustrācijām, pēc kurām izvēlētas septiņas sugas ar līdzīgām olām, un beigu beigās secināts, ka saņemtas paipalu olas. Atzīmēts arī, ka Jelgavas virsskolotājs Edmunds Krīgers (*Edmund Krüger*, 1836–1909) pirms vairākiem gadiem no laukiem netālu no Jelgavas saņēmis līdzīgas olas, ar kurām arī salīdzinātas šīs olas. Jāatzīmē, kā norādīts, ka viena no salīdzināmajām sugām

bijis mazais zīriņš *Sternula albifrons*, par kura sastopamību sniegta šāda informācija: “Tas sastopams Kurzemē, pat tālu no jūras, piemēram, netālu no Jēkabpils (*Jakobstadt*) pie Daugavas upes.”⁴⁵ Vēl jānorāda, ka KPM ornitoloģiskajā kolekcijā ietilpa vairāk par 30 māļputnu eksponātu – no anomālām vistas olām vai pieaugušajiem īpatņiem ar ķermeņa deformācijām līdz dažādu šķirņu baložiem, pilēm un zosīm.

Putni no citiem Eiropas reģioniem

Veidojot KPM Kurzemē sastopamo putnu sugu krājumu, izmantoti arī citās zemēs iegūti eksemplāri, kurus nākamie autori varēja izmantot kā pierādījumus, ka putni sastopami konkrētajās Austrumprovinču gubernās. Daudzu sugu putni dokumentēti kā iegūti mūsdienu Igaunijas, Krievijas, Lietuvas, Ukrainas

⁴⁵ Anonym 1889. Die 748. Sitzung am 7. August 1888. Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen der kurländischen Provinzial-Museums aus dem Jahre 1888. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 40–46.

un Vācijas teritorijās, kā arī tālākos apgabalos. Piemēram, **polārā gārgale** *Gavia immer*, kuru vairāki autori (Seitlitz 1861; Goebel 1873; Rus-sow 1880; Grosse, Transehe 1929) piemin gan KPM, gan arī Kurzemes faunā, bet bez iegūšanas apstākļiem. Acīmredzot runa bija par putnu, kurš 1825. gada 6. maijā sanāksmes protokolā aprakstīts šādi: Dānijas kuģa kapteinis Tomass Arbo (*Tomass Arboe*) KPM Ornitoloģijas kabinetam uzdāvinājis skaistu *Colymbus glacialis* eksemplāru, kas bija noķerts starp Islandi un Grenlandi, – tādējādi šim putnam nav nekāda sakara ar Latvijas teritoriju. Putns glabājās muzejā līdz 1898. gadam (Grosse, Transehe 1929). Starp citiem Latvijā sastopamajiem putniem, kuru iegūšanas vietas ārpus Latvijas ir dokumentētas, jāmin **sārtais flammings** *Phoenicopiterus roseus*, kura izbāzni uzdāvinājis Heinrihs Lih-tenšteins no Berlīnes (05.09.1834.), **somzīlites** *Remiz pendulinus* ligzda no Omskas (04.06.1869.), **lielā sāga** no Voliņas (*Wolhynien*; Ukrainas ZR daļa; 1892. gads), **morinella**

tārtiņš *Eudromias morinellus* no Brandenburgas apkārtnes (Vācija; 07.06.1900.) un **Stellera pūkpīle** *Polysticta stelleri* (Tallinas apkārtnē; 1903. gads) (Transehe, Sināts 1936).

Pie šīs grupas jāpieskaita arī Kokneses mācītāja kundzes Frīderikes Līnigas 1828. gada 4./16. janvārī KPM uzdāvinātā **klinšu ložņa** *Tichodroma muraria*⁴⁶ bez iegūšanas vēstures. Jāatzīmē, ka suga mūsdienās apdzīvota augstkalnu rajonus, Latvijai tuvākais rajons, kur šī suga sastopama, ir Tatrū kalnu grēda Slovērijā, turklāt veic vien netālus pārceļojumus ziemas periodā vai ir nometnieks. Pirmais sugas statusu apšaubījis Lihtenšteins, kas atzīmējis, ka KPM krājumā ir viens šīs sugas eksemplārs, bet “tomēr joprojām nav skaidrs, vai tā patiešām tika atrasta Kurzēmē” (Lichtenstein 1829b), arī Johans Bītners norādījis: “*Tas saņemts izbāzts, tāpēc nav skaidrs, vai tas šeit tika nošauts*” (Büttner 1840). Tomēr nākamajos Austrumprovincu ornitofaunas pārskatos suga tika iekļauta (Seidlitz 1861; Goebel 1873; Russow 1880; Carlhoff 1910). Rusovs norādījis, ka klinšu ložņa dzīvo Dienvideiropas un Centrālāzijas kalnos un Jelgavas muzejā atrodas šī putna eksemplārs, piemētot – šis putns nāk no Kurzemes mācītāja Mīliha (*Mülich*) (Russow 1880). Droši vien, pieaugot izpratnei par šīs sugas areālu un salīdzinot ar kaimiņu teritoriju ornitofaunas sastāvu, 20. gs. pārskatos jau tika apšaubīta sugas klātbūtne Kurzēmē (Grosse, Transehe 1929; Transehe, Sināts 1936). Domājams, ka putns nonācis KPM jau izbāztā veidā no cita reģiona.

Putni no citām pasaules daļām

Neskatoties uz KPM darbības statūtos izteikto specializāciju – vākt priekšmetus, kuriem ir saistība ar Kurzemi, vismaz attiecībā uz dabaszinātnisko krājuma veidošanas politiku, muzejā tika pieņemti putni un citi dzīvnieki no dažādiem pasaules reģioniem, arī

no citiem kontinentiem. Acīmredzot tas tika darīts, lai izglītotu vietējo sabiedrību. Tā kā 19. gs. Rietumeiropas valstīs jau plaši pastāvēja tirdzniecība ar izbāztiem putniem no daudziem pasaules reģioniem, turīgie vietējie ļaudis varēja atļauties iepirkt un ar laiķu uzdāvināt KPM ne tikai atsevišķus īpatņus, bet arī ievērojamas kolekcijas. Šiem putniem nebija iegūšanas datu (etiķešu), ņemot vērā, ka tie pamatā tika izmantoti telpu dekorēšanai vai īpašnieka dabas priekšmetu kolekciju papildināšanai ar skaistiem eksemplāriem, nevis zinātniskiem mērķiem.

KPM biedru sanāksmju protokolos iegūtas vairākas ziņas par eksotisku putnu dāvinājumiem:

■ 1834. gada 5. septembrī saņemts dāvinājums no Brazīlijas galma pilnvarotā lietveža barona Apoloniusa fon Maltica (*Franz Friedrich Apollonius von Maltitz*, 1795–1870), kurš periodā no 1830. gada līdz 1836. gadam strādājis par Krievijas impērijas komercatašeju Riodežaneiro. Sūtījumā no šīs pilsētas bijis ap 200 putnu izbāžņiem no dažādām skaistākajām un retākajām Brazīlijas putnu sugām, kā arī divas kastes ar kukaiņiem no tā paša reģiona. Biedrība solīja publiski paziņot par šo ļoti vērtīgo papildinājumu dabas vēstures kolekcijai⁴⁷, un nākamajā gadā Malticu ievēlēja par KLMB goda biedru.⁴⁸ Vēl pēc pieciem gadiem, 1839. gada 5. aprīlī, ziņots, ka muzejs var lepoties ar 250 putniem, kuri saņemti no Maltica, acīmredzot iepriekš saņemtie putni tika rūpīgāk saskaitīti.⁴⁹

■ 1843. gada 3. novembrī saskaņā ar KLMB pastāvīgā sekretāra sniegto ziņojumu 327. sanāksmes atklāšanā biedrība pēdējā mēneša laikā no pirmā ranga flotes kapteiņa Kuprejanova (*Иван Антонович Купреянов*, 1794–1857) no Sanktpēterburgas saņēmusi ļoti vērtīgu dāvanu, kurā bija

vairāku retu Ziemeļamerikas putnu izbāžņi kopā ar to skeletiem, kā arī Ziemeļamerikas piekrastēs atrastas roņu ādas. Uz to bija pamudinājis galma padomnieks fon Hausmanis (*von Hausmann*), kad savas nesenās uzturēšanās laikā Sanktpēterburgā bija pieminējis muzeju un tā kolekcijas, tādējādi izrādot Kurzemes provinces muzejam visdziļāko pateicību, jo šis dāvinājums sniegtu ievērojamu papildinājumu ievērojamajai Brazīlijas putnu kolekcijai Ornitoloģijas kabinetā.⁵⁰ Pats Kuprejanovs no

⁵⁰ Anonym 1843. Dreihundert und siebenundzwanzigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau, am 5ten September. *Beilage zur Mitausche Zeitung*, Nr. 36 (08.09.1834.): 71.

Domājams, ka šo stikloto skapi ar 154 tropu putniem KPM uzdāvinājis grāfs Teodors Mēdems 1908. gadā. Tas ir vien daļēji redzams ap 1936. gadu tapušā putnu ekspozīcijas attēla malā. © Herdera institūts Marburgā, Nr. 174239.

⁴⁶ Anonym 1828. Hundert fünf und dreißigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau, den 4ten Januar. *Allgemeine deutsche Zeitung für Russland*, Nr. 3 (21.01.1828.): 5.

⁴⁷ Anonym 1834. Zweihundert fünfzehnte Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Am 3ten November. *Beilage zur Mitausche Zeitung*, Nr. 89 (08.11.1834.): 445.

⁴⁸ KLMB izsniegtais goda biedra diploms ķeizarišķās Krievijas kolēģijas padomniekam baronam Apoloniusam fon Malticam, Krievijas pilnvarotajam Brazīlijas galmā, vairāku ordeņu kavalierim (10.06.1835.), šis dokuments atrodas LVVA (5759. f., 1. apr., 23. l., 9. lp.).

⁴⁹ Anonym 1839. Zweihundert ein und siebzigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau, am 5. April. *Das Inland*, Nr. 16 (19.04.1839.): 252–254.

1835. gada līdz 1841. gadam vadīja Krievijas īpašumus Aļaskā.

■ 1846. gada 7. augustā KLMB 360. sanāsmē ziņots, ka Brazīlijas putnu kolekciju ar 43 izcili pagatavotām skaistu un retu sugu ādiņām ir papildinājis valsts padomnieks Fišers fon Valdheims (*Gotthelf Fischer von Waldheim*, 1771–1853; kopš 1817. gada bija KLMB korespondentbiedrs) no Maskavas, un Lihtenšteins tās jau ir izvietojis izstādē.⁵¹

■ 1881. gada 20. janvārī grāfs Kārlis Lambsdorfs (*Karl Alexander Lambsdorff*, 1837–1914) no Klāņu (*Klahnen*) muižas dāvinājis divus tropu putnus (domājams, izbāžņus): Brazīlijas tanagru (*Tanagra brasili-ana*) un parasto paradīzes putnu no Jaungvinejas (*Paradisaea apoda*) – tēviņu pilnā apspalvojumā.⁵²

■ 1908. gada 5. novembrī no grāfa Teodora Mēdema (*Otto Paul Theodor Julius Graf von Medem*, 1846–1925) no Stukmaņu muižas (*Stockmannshof*) saņemts vērtīgs dāvinājums: liels no cieta koka (*Sieffenholz*) izgatavots stiklots skapis ar 154 izbāžtiem tropu putniem, tostarp lirasti no Jaundienvidvellsas, lielu tukānu, sarkano ibisu, paradīzes putnu, daudziem papagaiļiem un lielu skaitu kolibri.⁵³

Pie tropu putniem KPM kolekcijā varētu pieskaitīt arī sugas, kuras, visticamāk, turēja nebrīvē Jelgavā un citās vietās. Periodā no 1830. gada līdz 1898. gadam dažādas personas papildinājušas kolekciju ar šādiem putniem: mandarīnpili, koku pili, vairāku sugu fazāniem, pāvu, irbēm, vairāku sugu papagaiļiem (no Āfrikas), amadīniem un citu tropu sugu īpatņiem. Īpaši jāatzīmē, ka 1883. gada 2. februārī KLMB 700. sanāsmē ziņots, ka dāvinājumā saņemts dienvīdu kazuāra (*Casuaris galeatus*) izbāznis no nebrīvē

⁵¹ Anonym 1846. Dreihundert und sechzigste Sitzung der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst, am 7ten August 1846. *Mitauische Zeitung*, Nr. 64 (10.08.1846.): 340.

⁵² Anonym 1882. Kurländisches Provinzial-Museum. Naturhistorische Gegenstände. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Veröffentlichungen des Kurländischen Provinzial-Museum* aus dem Jahre 1881. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 92–94.

⁵³ Anonym 1909. Die 925. Sitzung am 5. November 1908. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des Kurländischen Provinzialmuseum* aus dem Jahre 1908. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 16.

Foto: Ruslans Matrozis

Vērtīgākais KPM vēsturiskās ekspozīcijas putns – pasaulē izmirušā paradīzes papagaiļa eksemplārs. Mūsdienās glabājas LUM tropisko putnu ekspozīcijā (Nr. 22816), fotografēts 26.11.2012.

turēta īpatņa, kuru 1882. gada vasarā Mogiļevā (mūsdienās Baltkrievijas austrumos), nojaucot zvērnīcu, nogalinājusi krītoša sija; putnu izbāzis Rīgas taksidermists Čārlzs Merbijs.⁵⁴ Attiecīgi periodā no 1834. gada līdz 1908. gadam KPM kopskaitā saņemti vairāk nekā 449 tropu putnus.

Šeit jāpiemin, ka LU Zooloģijas muzejā tika veikta tropisko putnu kolekcijas revīzija: 1999. gadā to iesāka Madars Bergmanis, bet 2009.–2010. gadā turpināja un pabeidza Viesturs Vintulis. Uzskaitīti 345 eksemplāri ar šādiem izcelsmes apgabaliem: Dienvidamerika (Brazīlija) – 254, Centrālamerika u. c. – 19, Austrālāzija – 60, Āfrika (Madagaskara) – 7, vēl pieci īpatņi palika nenoteikti līdz sugai (Vintulis, Bergmanis 2018). Laika gaitā līdz mūsdienām saglabājušās apmēram trīs ceturtdaļas no kādreizējās tropu putnu kolekcijas. Šīs kolekcijas vērtīgākais eksemplārs ir paradīzes papagaiļis *Psephotus pulcherrimus* – Austrālijas suga, kas uzskatīta par izmirušu sugu 1927. gadā. Visticamāk, ka konkrētais putns nonācis KPM no Teodora Mēdema 1908. gadā, jo

⁵⁴ Anonym 1884. Die 700. Sitzung am 2. Februar 1883. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst* aus dem Jahre 1883. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn: 2–3.

viņa dāvinātās kolekcijas īsajā sugu aprakstā minētas Jaungvinejas un Austrālijas sugas. Īpaši jāatzīmē, ka šis ir vienīgais izmirušās putna sugas izbāznis, kas glabājas Latvijā (Matrozis 2019), bet diemžēl nav datēts.

KPM 200. jubilejai veltītā izstāde Jelgavā (2018)

Gatavojoties Kurzemes provinces muzeja 200. jubilejas izstādei, Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzeja speciālisti sev par pārsteigumu konstatējuši, ka KPM dabas kolekcijas nav neatgriezeniski zaudētas Otrā pasaules kara gados, bet ir saglabājušās un kopš 1941. gada glabājas Latvijas Universitātes muzejā. Rezultātā periodā no 2018. gada 20. decembra līdz 2019. gada 3. februārim kopskaitā 37 zooloģiski priekšmeti (putni un zidītāji) no minētā muzeja krājuma tika eksponēti izstādē Jelgavas muzejā (Rudzīte u. c. 2019).

Pateicības

Vislielākā pateicība pienākas bijušajam LU Zooloģijas muzeja vadītājam Aivaram Petriņam par iespēju apskatīt un fotografēt retākos putnus no muzeja ekspozīcijām un fondiem, kā arī par papildu informāciju attiecībā

uz ornitoloģiskās kolekcijas vēsturi. Pateicos Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzeja galvenajam krājuma glabātājam Aldim Barševskim par atsūtītajiem KPM muzeja ēkas un ornitoloģiskās ekspozīcijas vēsturiskajiem attēliem no muzeja krājuma un Herdera institūta (Marburgā).

Literatūra

- Anonims 1926. Mūsu muzeji. *Valsts darbinieks* 4: 46–47.
- Baedeker F. W. J. 1863. Der Eier der Europaeschen Vogel nach der Natur gemalt. Erster & Zweiter Bands. Iserloun: J. Baedeker, 578 S.
- Beseke J. M. G. 1792. Beytrag zur Naturgeschichte der Vogel Kurlands. Mitau und Leipzig, 92 S.
- Blasius J. G. 1844. Reise im europäischen Rußland in den Jahren 1840 und 1841. 2. Thiel. Braunschweig: Verlag von George Westermann, 408 S. (Ziņas par KPM apskati – 402. lpp.)
- Bläsing W. 1937. Führer durch das Kurzemer (Kurländische) Provinzialmuseum. I. Riga: W. F. Häcker, 41 S.
- Büttner J. G. 1838. Zoologische Bemerkungen. *Isis* 2: 113–114.
- Büttner J. G. 1840. Zoologische Bemerkungen. *Isis* 5: 360–371.
- Büttner J. G. 1857. Das Wandern der Tiere. *Bulletin de la Société Imperiale des Naturalistes de Moscou* 1: 273–289.
- Carlhoff A. 1910. Verzeichnis der baltischen Säugetiere, Vogel, Kriechtiere und Lurche mit Angabe der in der Sammlung der Zoologischen Abteilung des Kurl. Provinzialmuseums vertretenen Tierarten. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 16 S.
- Goebel H. 1873. Beiträge zur Ornithologie des Gouvernements Curland. *Journal für Ornithologie* 21 (1): 6–18.
- Grosse A., Transehe N. 1929. Austrumbaltijas mugurkaulaino saraksts. Rīgas Dabaspētnieku biedrības darbi. Jaunā rinda, XVII burtnīca. Rīga: W. F. Häcker, 75 lpp. / Grosse A., Transehe N. 1929. Verzeichnis der Wirbeltiere des Ostbaltischen Gebietes. Riga, Rīga: W. F. Häcker, 75 S. (Šeit jāatzīmē, ka vācu valodā uzrakstītais teksts attiecībā uz reto putnu sugu aprakstiem ir pilnīgāks nekā latviešu valodas izdevumā.)
- Lichtenstein J. N. H. 1829a. Animalia Curoniae. *Bulletin de la Société Imperiale des Naturalistes de Moscou* 1 (9): 289–297.
- Lichtenstein J. N. H. 1829b. Übersicht der Vögel Kurlands. *Die Quatember* 1 (3): 13–28; 1 (4) 1–23.
- Loudon H. 1906. Über das Vorkommen des Steinkauzes *Carine noctua* (Retz.) in den Ostseeprovinzen. *Ornithologische Monatsberichte* 14 (12): 190–191.
- Löwis O. 1898. Notizen aus den baltischen Provinzen. *Ornithologische Monatsberichte* 6 (12): 196–198.
- Matrozis R. 2014. Par melngalvas stērstes statusu Latvijā. *Putni dabā* 2014/2: 36–27.
- Matrozis R. 2019. Latvijā glabājas izmiris papagailis. *Vides Vēstis* 1: 37.
- Matrozis R. 2025. Latvijas Ornitoloģijas centrālei – 100. *Putni dabā* 95: 45–55.
- Meyer B. 1815. Kurze Beschreibung der Vögel Liv- und Esthlands. Nurnberg: Johann Leonard Schrag, 292 S.
- Peņģerots V. 1930. Kurzemes Provinces muzejs Jelgavā. *Daugava* 10: 1274–1278.
- Piterāns A. 1994. Zooloģijas muzejs. Grām.: Latvijas Universitāte 75. Rīga: Latvijas Universitāte: 349–351.
- Piterāns A., Ciniņš M., Pētersons N., Piterāns U. 2022. Latvijas Universitātes Zooloģijas muzeja kolekciju un eksponātu vēsture. *Latvijas Universitātes Raksti* 818: 153–176.
- Rudzīte M., Barševskis A., Poča S., Rudzītis M. 2019. Kurzemes Provinces muzeja dabas kolekcijas liktenis. Prezentācija LU 77. zinātniskajā konferencē, 60 slaidi.
- Russow V. 1874. Ergebnisse einer ornithologischen Reise durch die Ostseeprovinzen während der Sommermonate 1870. *Sitzungsberichte der Naturforscher-Gesellschaft bei der Universität Dorpat* 3 (2): 150–154, 159–164.
- Russow V. 1880. Die Ornith. Liv- und Curland's mit besonderen Berücksichtigung der Zug- und Brutverhältnisse. Dorpat, 216 S.
- Schweder G. 1881. Verzeichnis der Wirbeltiere der Ostseeprovinzen unter Angabe der in den Sammlungen des Naturforscher-Vereins zu Riga befindlichen Exemplare. Rīga: W. F. Häcker, 34 S.
- Schweder G. 1894. Die Wirbeltiere der baltischen Gouvernements. *Korrespondenzblatt der Naturforscher-Verein zu Riga* 37: 1–33.
- Seidlitz G. 1861. Verzeichnis der Säugetiere, Vogel, Reptilien und Amphibien der Ostseeprovinzen. *Sitzungsberichte der Naturforscher-Gesellschaft bei der Universität Dorpat in den Jahren 1853–1860*: 380–411.
- Siliņš J. 1929. Latvijas muzeji. *Daba* 6 (6): 180–181.
- Stoll F. E. 1904. Ornithologische Notizen. *Korrespondenzblatt der Naturforscher-Verein zu Riga* 47: 77–107.

- Stoll F. E. 1906. Der Kuttent- oder Mönchsgeier (*Vultur monachus*). *Neue Baltische Waidmannsblätter* 2 (9): 230.
- Transehe N. 1965. Die Vogelwelt Lettlands. Hannover-Doehren: Harro von Hirschheydt, 229 S.
- Transehe N., Sināts R. 1936. Latvijas putni. Rīga: Mežu Departamenta izdevums, 361 lpp.
- Vintulis V., Bergmanis M. 2018. LU Zooloģijas muzeja eksotisko putnu kolekcija – vēsture un izaicinājumi. Prezentācija LU 76. zinātniskajā konferencē, 29 slaidi.
- Виксне Я. А. (ред.). 1983. Птицы Латвии. Территориальное размещение и численность. Рига: Зинатне, 224 стр.
- Тауриньш Э. Я., Вилкс К. А. 1949. Список орнитофауны Латвийской ССР. *Охрана природы* 9: 52–73.

Summary

On the ornithological collection of the Courland Provincial Museum /Ruslans Matrozis/

This article reviews the history of the ornithological collection of the former Courland Provincial Museum (operated in Jelgava city from 1818 to 1935/1939), which was owned by Courland Literature and Art Society (est. in 1815). After the repatriation of the Baltic Germans from Latvia in 1939, the museum was closed and most collections moved to other museums. In January 1941 the ornithological collection was moved to Riga (survived specimens today are kept in the zoological part of the Museum of University of Latvia), but during World War II the collection inventory catalogues were lost. Since most of the stuffed birds have been previously marked only by a catalogue number, now many specimens lack important information on their acquisition. Based on published information from the meetings of this society, which regularly published notes about newly acquired specimens of the ornithological collections as well, and other published information mostly about rare birds in the collection of this museum, the author compiled all available information and, based on it, described in maximum detail the history of the acquisition of many rare species, which is an important source for faunistic reports of the bird fauna of Latvia. From the birds acquired outside Latvia, the Paradise Parrot *Psephotus pulcherrimus* specimen from Australia should be noted, since the species has been considered extinct since 1927. It is likely that this stuffed bird came to the museum's collection together with 153 other tropical birds in 1908 from the collection of Count Theodor von Medem (1846–1925).